ฎีกานโม

รวบรวมโดย อมร

พิมพ์เพื่อการกุศล

โดย

พระเทพสิงหบุราจารย์ เจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี

วัดพิกุลทอง อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี

ฎีกา นโม

รวบรวมโดย อมร

พิมพ์เพื่อการกุศล

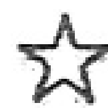
โดย

พระเทพสิงหบุราจารย์

เจ้าคณะจังหวัดสิงห์บุรี

วัดพิกุลทอง อำเภอท่าช้าง จังหวัดสิงห์บุรี

คำปรารภ

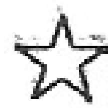
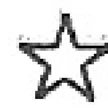

ฎีกา นโม ข้าพเจ้าได้รับมาและอ่านแล้วรู้สึกดีใจมาก ซึ่งโรงพิมพ์เลี่ยงเชียง พิมพ์มาแล้วมีประโยชน์แก่ท่านผู้เป็นธรรมกถึก ข้าพเจ้าได้อ่านแล้ว ใคร่จะพิมพ์เพื่อประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน ผู้สนใจ ขอให้ท่านผู้อ่านและผู้สนใจเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น.

พระเทพสิงหบุราจารย์

พระเทพสิงหบุราจารย์

คำนำ

ในการรวบรวมหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้ามีความหวังเพื่อประโยชน์แก่ท่านธรรมกถึก จะได้ยึดเป็นหลักไว้อันหนึ่งในเวลาแสดงธรรมแก่ผู้อื่น เพราะคำว่า นโม ๆ ดังนี้ เป็นของจำเป็นที่ทุก ๆ ท่านจะต้องใช้นมัสการก่อนที่จะแสดงธรรม หรือทำการมงคลต่าง ๆ เช่นสวดมนต์หรือการกุศลต่าง ๆ ทั้งหมด ก็ต้องใช้คำนมัสการอันนี้ด้วยกัน ทุกเวลาทุกครั้งของการทำบุญ เมื่อจะดูเผิน ๆ คล้ายกับนโมนี้จะเป็นรากเง่าของการทำบุญ หรือเป็นพิธีเบื้องต้นของการมงคลทั้งหมด แต่หาได้ทราบไม่ว่า ท่านโบราณกาจารย์ทั้งหลาย ท่านได้บัญญัติไว้เช่นนั้น โดยท่านมีความมุ่งหวังอย่างไร และเพื่อประโยชน์อะไร และทำไมชนเราชั้นหลัง ๆ จึงต้องถือว่าเป็นของจำเป็น ไม่ว่าจะทำอะไร ๆ จะละเว้นเสียไม่ได้ คล้าย ๆ กับเป็นของศักดิ์สิทธิ์อันหนึ่ง สำหรับท่านที่ยังไม่ทราบ

ยังไม่เข้าใจความประสงค์ หนังสือเล่มนี้จะทำให้ท่านทราบ และเข้าใจได้ตลอดในเรื่องของนโมทั้งหมด ฯ

อนึ่ง ข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้รวบรวมหนังสือเล่มนี้ขึ้น เป็นผู้มีความรู้น้อย มีอาวุโสน้อย ไม่ใช่เป็นผู้เชี่ยวชาญจนถึงกับขยายเนื้อความย่อ ๆ ของธรรม ให้กว้างขวางถูกต้องได้ แต่เท่าที่รวบรวมหนังสือเล่มนี้ให้เป็นผลสำเร็จได้ดังนี้นั้น เนื่องจากข้าพเจ้าได้ค้นพบต้นฉบับเดิมของท่านที่เป็นของเก่า ๆ และท่านผู้แต่งหนังสือนั้นได้อ้างพาดพิงถึงหลักในคัมภีร์ต่าง ๆ หลายคัมภีร์ด้วยกัน ซึ่งท่านผู้อ่านจะทราบได้จากหนังสือเล่มนี้ นำมาเป็นเครื่องอุปกรณ์ในการรจนาของท่าน ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ต้องเป็นของที่มีหลักฐานเพียงพอ อีกประการหนึ่งเพื่อเผยแพร่ตำราของท่านที่เป็นบุพพาจารย์ ให้พวกเราชั้นหลัง ๆ ได้รู้เห็นทั่ว ๆ กัน และเพื่อรักษาตำนานอันเป็นของเก่า ๆ ของเราไม่ให้เสื่อมสูญ

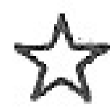
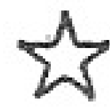
อาศัยเหตุดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมหนังสือเล่มนี้ขึ้น และให้ชื่อตามของเดิมท่านว่า "ฎีกา นโม" เพราะเนื้อเรื่องเกี่ยวด้วยการแก้ไขใน

นโม เป็นส่วนมาก หากว่าหนังสือเล่มนี้มีประโยชน์แก่ท่านที่สนใจในหน้าที่ของพระธรรมกถึกมากน้อยเพียงไร ก็ไม่ใช่ข้าพเจ้าที่จะได้รับความชมเชยจากท่าน หากไม่มีประโยชน์เสียเลย ท่านธรรมกถึกหรือผู้อ่านจะไม่เลื่อมใสในข้อความของหนังสือนี้ ก็คงไม่ใช่ข้าพเจ้า ที่ได้รับความติเตียนเยาะเย้ยจากท่านเหมือนกัน ฯ

ขอได้รับความหวังดีจากข้าพเจ้า

อมร

สารบาญ

ฎีกา นโม

นโม ตสฺส ภควโต
อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อิทานิ เตสุ สรณคมเนสุ โกสลฺลตฺถํ สรณคมนํ
เยหิ ตํ สรณํ คจฺฉนฺติ สรณคมนปฺปเภโท
สรณาคมนํ ผลํ สงฺกิเลส เภโทติ วิธิ เวทิตพฺพา
นโม สาตาคิริยกฺโข ตสฺส อสุรินฺโท ปวุจฺจติ
ภควโต จาตุมหาราชา อรหโต สกฺโก ตถา
สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ มหาพฺรหฺเมหิ ปวุจฺจติ
อิติ เอวํ ปญฺจเทเวหิ ฐปิตาติ

นโม อันว่าไตรทวารประณาเมศร์ ยอกรทศขึ้นสโมสรสิโรดมกัมเกศ อภิวันทนาน้อมพร้อมไปด้วยเบ็ญจางคประดิษฐ์ถวาย เม แห่งข้าพเจ้า อตฺถุ จงมี สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส แด่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้

เป็นปิ่นมกุฎจอมไตรเฉลิมโลกในไตรภพ ก็และบัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามาหวนปรารภรำพึงถึงเรื่องราว ที่ท่านพระอรรถกถาจารย์ ได้ลำดับสังวัณณนาไว้ในคัมภีร์ สุมังคลวิลาสินีฎีกา ๑ ขุททกปาฐ ๑ ปรมัตถโชติกา ๑ นิทานสังยุตต์ ๑ เป็น ๔ พระคัมภีร์ด้วยกัน ซึ่งชัก มารจนาตกแต่งไว้นั้น เป็นไปโดยอัตตโนมัตยาธิบาย ของตน ๆ ประกอบไว้เพื่อจะให้เป็นหนทางปฏิบัติ แห่งนักปราชญ์ชนผู้มีศรัทธา เพราะฉะนั้น พระ อรรถกถาจารย์ จึงได้กล่าวเป็นวาระพระบาลีไว้ข้างต้นว่า "อิทานิ เตสุ" ดังนี้เป็นอาทิ ซึ่งแปลความว่า อยํ วิธิ อันว่า วิธีไตรสรณคมน์นี้ นักปราชญ์พึงรู้ว่าพระ อรรถกถาจารย์ได้ตั้งไว้ เพื่อจะให้กุลบุตรเป็นผู้ฉลาดใน พระไตรสรณคมน์ทั้งหลาย ก็แลพระไตรสรณคมน์นั้น จะยกไว้ก่อน จะย้อนกล่าวถึงการแก้ไขในนโมไปเป็น ลำดับ ๆ ฯ

มีคำปุจฉาถามเข้ามาว่า นโม นี้จะว่ามีผู้หนึ่งผู้ใด แต่งตั้งไว้ ?

วิสัชชนา คำว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส นี้เทวดาทั้ง ๕ พระองค์เป็นผู้กล่าวองค์ละบท ๆ เพื่อจะนมัสการแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้อรหันต์ทั้งหลาย ฯ

ปุ. ซึ่งว่าเทพยดาทั้ง ๕ ตนได้กล่าวตนละบท ๆ นั้น คือคนใดได้กล่าวบทใดบ้าง ?

วิ. ข้อนี้พึงทราบตามวาระพระบาลีที่ได้ยกไว้ข้างต้น ซึ่งท่านได้รจนาไว้ในพระคัมภีร์นั้นว่า นโม สาตาคิริยกฺโข แปลว่า นโม นั้น สาตาคิรียักษ์กล่าวนมัสการ ตสฺส อสุรินฺโท ตสฺส นั้น อสุรินทราหูกล่าวนมัสการ ภควโต จาตุมหาราชา ภควโต นั้นอันท้าวจาตุมหาราชิกากล่าวนมัสการ อรหโต สกฺโก อรหโต นั้น ท้าวสักกเทวราชกล่าวนมัสการ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส มหาพฺรหฺมา สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส นั้น อันท้าวมหาพรหมกล่าวนมัสการ แด่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตนละบท ๆ ดังนี้ พระคาถามีปรากฏอยู่ในฎีกามงคลร้อยแปด พระอรหัตเจ้าทั้งหลายพิจารณาเห็นว่า อักษรทั้ง ๕ บทนี้ แต่ละบท ๆ ล้วนเป็นคำกล่าวนมัสการทั้งสิ้น จขีตา

จึงได้ประมวลเข้าไว้เป็นบทเดียวกัน สำหรับจะได้นมัสการแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ จำพวก ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า ฯ

ปุ. กึ ปโยชนตฺถํ พระอาจารย์เจ้ายกเอาพระบาลี นโม นมัสการคุณพระพุทธเจ้าไว้ในเบื้องต้นแห่งคัมภีร์ทั้งปวง เพื่อประโยชน์เป็นดังฤา ?

วิ. พระอาจารย์เจ้าแต่โบราณทั้งหลาย ตั้งนโมนมัสการไว้ก่อนนั้น เพื่อปรารถนาเหตุ ๔ ประการ คือปรารถนาจะให้นักปราชญ์ทั้งหลายทราบว่า ประพฤติอย่างนี้ใกล้ต่อวงศ์แห่งพระอริยะผู้ประเสริฐประการ ๑ ปรารถนา เพื่อจะป้องกันสรรพอันตรายประการ ๑ ปรารถนา เพื่อจะชำระสันดานให้หมดจดประการ ๑ ปรารถนาเพื่อจะให้ชีวิตอินทรีย์ของอาตมาเป็นแก่นสารประการ ๑ ฯ

ปุ. ข้อที่ว่าเมื่อนมัสการด้วยพระบาลีว่า นโมเป็นต้นไว้เบื้องต้น เป็นการประพฤติใกล้ต่อประเพณีแห่งพระอริยเจ้านั้นเป็นประการใด ?

วิ. ที่ว่าใกล้ต่ออริยประเพณีนั้น เพราะท่านผู้เป็นอริยะสัปบุรุษ ปรารถนาจะให้พระพุทธศาสนา

จีรัฏฐิติกาล มีพระญาณและพระคุณ มีการทรงไว้ ซึ่งพระจตุราคมนนิกายเป็นอาทิ ชื่อว่าเป็นประเพณีแห่งพระอริยเจ้าอันประเสริฐมาแต่ก่อน ๆ ถ้าจะฟังพระสัทธรรมเทศนา และแสดงพระสัทธรรมเทศนาเมื่อใดก็นมัสการ ซึ่งพระรัตนตรัยเจ้าด้วยกายและวาจาและน้ำจิต ด้วยมคธภาษาว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ดังนี้ก่อนแล้ว จึงฟังพระสัทธรรมเทศนา และแสดงพระสัทธรรมเทศนาภายหลัง บุคคลผู้เป็นพุทธบริษัททั้งหลาย จึงได้เอาอย่างประเพณีพระอริยเจ้าผู้ประเสริฐอันเกิดแล้วแต่ก่อน ได้สั่งสอนศิษยานุศิษย์สืบ ๆ กันมา แม้บิดามารดาก็ได้สั่งสอนบุตรและธิดาหลานเหลนของตน ๆ มาตราบเท่าทุกวันนี้ได้ชื่อว่า กระทำตามประเพณีแห่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระอริยเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะตกแต่ง ซึ่งพระคัมภีร์ใด ๆ หรือจะกระทำการมงคลใด ๆ จึงต้องนมัสการคุณพระรัตนตรัยเจ้าด้วยบาลีว่า นโม ฯ ล ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ดังนี้ ตามประเพณีโบราณกาจริยเจ้าทั้งหลายตั้งไว้ดังนี้ก่อน เพื่อจะให้ผู้ปรีชาแจ้งความว่า

ประพฤติอย่างนี้ ได้ชื่อว่าประพฤติตามประเพณีแห่งพระอริยเจ้าผู้ประเสริฐ เมื่อรู้แจ้งฉะนี้แล้ว จะได้มีความเชื่อถือเลื่อมใสมั่นคง ด้วยเนื้อความนมัสการพระพุทธคุณในพระบาลีว่า นโม ฯลฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อันได้ประดิษฐานไว้ และนำปฏิบัติสืบ ๆ กันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ฯ

ปุ. ซึ่งตั้งคำนมัสการพระรัตนตรัยด้วยพระบาลีว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ดังนี้ก่อนนั้น เพื่อจะป้องกันอันตายนั้นเป็นประการใด ?

วิ. บุคคลผู้กระทำการกุศลเป็นต้นว่าแสดงธรรมและฟังธรรมและสวดมนต์ภาวนา เมื่อระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้าทั้งหลายก่อนแล้ว ก็อาจป้องกันปัจจุบันอันตราย และให้สำเร็จการกุศลอันตนจะกระทำนั้น ๆ อาศัยพระพุทธฎีกาที่ตรัสโปรดไว้ว่า ผู้ที่ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยถือเป็นสมาธิมั่งคงแล้ว ก็มิได้มีอุทธัจจะสะดุ้งตกใจขนพองสยองเกล้า และฟุ้งซ่านในขณะเมื่อภัยมาถึง ย่อมดำริว่า ถ้าอาตมาหาปุราณกกรรมที่กระทำไว้แต่ก่อนไม่แล้ว คุณพระรัตนตรัยเจ้าก็อาจป้องกัน

สรรพภยันตรายได้เป็นมั่นคง ถ้ามีปุราณกกรรมอันได้กระทำไว้เป็นแน่แท้แล้ว เดชสมาธิมั่นในพระรัตนตรัยคุณ ก็จะช่วยป้องกันอันตรายมิให้อาตมาไปเสวยทุกข์ในจตุราบายภูมิย่อมจะให้ได้เสวยสุขสมบัติ อันยิ่งกว่านี้ได้หมื่นเท่าแสนทวีเป็นเที่ยงแท้ ดำริเห็นฉะนี้ จึงมีสมาธิจิตต์มิได้ฟุ้งซ่านสะดุ้งตกใจ ถ้าไม่สะดุ้งตกใจแล้ว จะทำการสิ่งใด ๆ ก็อาจสำเร็จได้ดังความมุ่งมาดปรารถนา เหตุนี้ พระอาจารย์เจ้า จึงได้ตั้งพระรัตนตรัยประณามด้วยบทว่านโมเป็นอาทิ ตามที่ท่านโบราณาจารย์ได้ตั้งไว้แต่ก่อน เพื่อจะป้องกันปัจจุบันอันตราย มิให้เหตุการณ์ที่ตนได้เริ่มตั้งไว้นั้นเป็นการงานอากูล ให้สำเร็จเป็นผลไพบูลย์เรียบร้อยตามที่มุ่งหมายนั้น ๆ ฯ

ปุ. ซึ่งกล่าวประณามนอบน้อมแด่พระรัตนตรัยเจ้า เพื่อจะชำระอัธยาศัยสันดานให้หมดจดนั้น เป็นประการใดเล่า ?

วิ. บุคคลผู้มีปัญญา จะกระทำกองการกุศลสิ่งใด ๆ เป็นต้นว่าจะแสดงธรรม จะฟังธรรมเทศนา และจะสวดมนต์ภาวนา และเป็นทายกผู้บริจาคทาน และ

เป็นปฏิคาหกผู้รับทาน หรือจะทำการอื่นที่นับเนื่องเข้าในพุทธมงคลก็ดี ให้ระลึกพระรตนัตยาธิคุณเจ้าชำระสันดานของตนให้บริสุทธิ์ด้วยบทบาลีว่า นโม ฯลฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ดังนี้ก่อนแล้ว ทานนั้นจึงจะมีผลานิสงส์แก่ทายกและปฏิคาหกทั้ง ๒ ฝ่าย หาที่จะนับจะประมาณมิได้ เหตุพระพุทธฎีกาโปรดประทานพระสัทธรรมเทศนาไว้ว่า ยสฺมึ สมเย อริยสาวโก ฯลฯ โมหปริยุฏฺฐิตํ โหติ ตเถว ธมฺมานุสฺสฌาติ ดังนี้ ในพระบรมพุทโธวาท ตรัสโปรดประทานเทศนาไว้ว่า อริยสาวก อุบาสก อุบาสิกา มีความรักใคร่และตั้งใจพยายาม และมีปัญญาพิจารณาธรรมทั้ง ๔ นี้พร้อมเพรียงกัน ระลึกถึงคุณพระตถาคตในทสอรหาทิคุณเป็นต้นให้เกิดความปราโมทย์ปีติในกาลใด จิตตสันดานอันระคนด้วยราคะรักใคร่ในวัตถุกาม มีรูปารมณ์เป็นอาทิและระคนไปด้วยโทสะ อันคับแค้นในปฏิฆารมณ์ ซึ่งระคนครอบงำอยู่ในจิตก็ดี อันระคนด้วยโมหะอันหลงด้วยมูฬหนิยารมณ์ มีรูป เสียง กลิ่น รส เป็นอาทิซึ่งระคนครอบงำจิตตสันดานแห่งสัตว์อยู่ก็ดี ก็จะถึงซึ่ง

อันตรธานหาย จิตนั้นจะบริสุทธิ์ด้วยรตนัตยาคุณานุสสติ และกายอันเป็นที่รองน้ำ จิตสถิตด้วยพระพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ดังนี้ เปรียบเหมือนกายอันเป็นพระเจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุ อันเป็นที่เคารพสักการะบูชาแก่สัตว์ทั่วไปในกาลทุกเมื่อดังนี้ เหตุฉะนี้ พระอาจารย์เจ้าทั้งหลาย จึงได้ตั้งนโมคำเครื่องประณามนอบน้อม แด่พระรตนัตยาธิคุณเจ้าทั้ง ๓ ประการ เพื่อจะชำระสันดานของตน ๆ ให้บริสุทธิ์จาก ราคะ โทสะ โมหะ ปริยุฏฐาน ให้มีอานิสงส์เป็นอเนกประการดังนี้ ฯ

ปุ. ข้อที่ตั้งนโมก่อน เพื่อจะให้ชีวิตเป็นแก่นสารนั้น เป็นดังฤา ?

วิ. สมเด็จพระมหากรุณา มีพระพุทธฎีกาโปรดประทานพระสัทธรรมเทศนาไว้ว่า เย เกจิ ชนา ชนทั้งหลายที่ได้บังเกิดมาในวัฏฏสงสารนี้ จะได้บังเกิดเป็นมนุษย์ที่แท้ต้องมีมนุสสธรรม คือทศกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการอันมีอยู่ในสันดาน และประกอบไปด้วยปัญญารู้คุณพระรัตนตรัยนั้น ชื่อว่ามีชีวิตเป็นแก่นสาร และการที่จะได้อัตตภาพมาเป็นมนุษย์เห็นปานดังนี้นั้น จะได้

เป็นแต่ละชาติ ๆ นั้น เป็นอันยากแสนยาก ยิ่งกว่าเต่าตาบอดทั้ง ๒ ข้าง อันจมอยู่ในมหาสมุทรฉะนั้น ร้อยปีจึงจะผุดโผล่ศีรษะขึ้นได้ก็ทั้งยาก อันการที่จะเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ต้องมีมนุสสธรรม คือรู้คุณพระไตรสรณคมน์และกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ การที่จะเป็นไปได้เช่นนั้น ก็ยากยิ่งกว่าเต่าตาบอด อันพยายามจะโผล่ผุดศีรษะของตนขึ้นจากบ่อได้อีก เหตุพระไตรสรณคมน์นี้หายาก

ต่อเมื่อมีพระบรมโพธิสัตว์เจ้า บำเพ็ญบารมีถึง	๒๐ ๔๐ ๘๐	อสงไขยกัปป์

ผู้จะได้ตรัสรู้แต่ละองค์ ๆ แล้วจึงจะมีพระไตรสรณคมน์ขึ้น เมื่อสัตว์จำพวกนั้นหาแก่นสารมิได้ เหตุปราศจากปัญญาอันรู้จักคุณพระรัตนตรัยเจ้า อันประดับไปด้วยพระนวโลกุตตรธรรม ๙ ประการ ต่อเมื่อมีพระนวะโลกุตตรธรรม ๙ ประการเกิดขึ้นในสันดาน จึงมีพระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆเจ้า เมื่อมีพระไตรสรณคมน์อันเป็นที่บูชาแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งปวง และบุคคลผู้รู้พระไตรสรณคมน์ เห็นแท้ด้วยปัญญาอันเป็นเครื่อง

พิจารณาเห็นดังบรรยายมานี้ ได้ชื่อว่ามีชีวิตเป็นแก่นสาร เหตุการณ์ฉะนี้ พระอาจารย์เจ้าเมื่อจะกระทำการใด ๆ จึงได้ตั้งนโมนมัสการไว้ในเบื้องต้น คือว่า นโม ฯ ล ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อันประดับไปด้วยพระคุณก่อน เพื่อประสงค์จะทำชีวิตให้เป็นแก่นสาร แลปัญญาอันหยั่งลงรู้ว่า พระนิพพานธรรมนี้เป็นคุณประดับในพระไตรสรณคมน์เจ้า ก็เมื่อชีวิตประกอบด้วยปัญญาอันเป็นแก่นสารเห็นพระนิพพานคุณดังนี้มีแก่ผู้ใด ผู้นั้น แม้จะกระทำซึ่งกุศลสิ่งใดมาตรว่าน้อยหนึ่ง กุศลนั้นชื่อวิวัฏฏคามินีกุศล มีผลที่จะนับจะประมาณมิได้ ดุจเจ้าของนารักษาข้าวกล้าไว้ให้เป็นแก่นสารเป็นอันดี ด้วยกิริยาที่หุ้มห่อและปกปิดไว้ โดยโคมัยและฟางข้าวโดยมิดชิดมิให้ผุเปื่อย ครั้นเมื่อถึงกาลจะหว่านพืชลงแล้ว พืชอันเป็นแก่นสารนั้น ก็งอกงามเจริญผลได้หมื่นเท่าแสนทวีอันมีครุวนา ฉันใด พืชข้าวกล้า กล่าวคือ กุศลจิตอันประกอบไปด้วยเจตสิก ๓๘ ดวง มีศรัทธาเป็นต้นและมีปัญญาเป็นปริโยสาน เมื่อจะรักษาไว้ให้เป็นแก่นสารสุนทรภาพนั้น ก็เพราะอาศัยนมัสการระลึกถึงพระ-

รัตนตรัยคุณเจ้าด้วยชีวิตสารปัญญา รู้พระรตนัตยาธิคุณทั้งปวง อันนับเนื่องถึงพระนิพพานธรรม อันเป็นโลกุตตรอันประเสริฐ เมื่อรักษาพืชคือศรัทธาและปัญญาอันเป็นแก่นสารสุนทรภาพ ดังนี้ แม้จะหว่านลงในเนื้อนาบุญ ก็มีผลไพบูลย์จะนับจะประมาณมิได้ มีอุปไมยดุจชาวนารักษาข้าวกล้าไว้ให้เป็นแก่นสาร ฉะนั้น นักปราชญ์ผู้มีปรีชาญาณพึงรู้ว่า การนมัสการพระรัตนตรัยไว้ก่อนนั้น เป็นปุราณกะประเพณี เพื่อประโยชน์เป็นอันมากดังพรรณนามา ฉะนี้ ฯ

ปุ. ก็เหตุไฉน ในเบื้องต้นได้กล่าวถึงเพียงนโมเท่านั้น ต่อมาจึงได้กล่าวถึงพระไตรสรณคมน์อีกเล่า ?

วิ. เพราะว่านโมเป็นเครื่องนมัสการพระพุทธเจ้าก็จริง แต่พระธรรมพระสงฆ์นั้นเล่าก็เกี่ยวเนื่องถึงกัน เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม พระสงฆ์ก็เป็นผู้ปฏิบัติธรรมและนำสืบกันมา เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงพระพุทธเจ้า และนมัสการพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ต้องจำเป็นอยู่เอง ที่จะเกี่ยวเนื่องถึงพระธรรมและพระสงฆ์ด้วย จึงจะครบพระรัตนตรัย ฯ

ปุ. นโมนี้จะว่าเพียงจบเดียวไม่ได้หรือ ?

วิ. ได้ แต่นักปราชญ์บุราณกาจารย์ ท่านกล่าวนมัสการ ๓ ครั้ง ก็เพื่อจะกระทำการนมัสการนั้นให้มั่นคงเข้าอย่าง ๑ และอีกอย่างหนึ่งเพื่อจะนมัสการพระ-พุทธเจ้าทั้ง ๓ ประเภท ๆ ละจบ ๆ ฯ

ปุ. ก็คำว่า สำหรับนมัสการพระพุทธเจ้าประเภทละจบ ๆ นั้นคือนมสการพระพุทธเจ้าประเภทใดบาง ?

วิ. ที่ว่านมัสการพระพุทธเจ้าประเภทละจบ ๆ นั้น คือ จบต้น สำหรับนมัสการพระพุทธเจ้าประเภทสัทธาธิกะ จบที่ ๒ สำหรับนมัสการพระพุทธเจ้าประ-เภทปัญญาธิกะ จบที่ ๓ สำหรับนมัสการพระพุทธเจ้าประเภทวิริยาธิกะ ฯ

ปุ. พระพุทธเจ้าประเภทสัทธาธิกะ ปัญญาธิกะ และวิริยาธิกะนั้น ได้แก่พระพุทธเจ้าประเภทใดบ้าง และกำหนดนับกันอย่างไร จึงมีชื่อแตกต่างกันเช่นนั้น ขอจงอธิบายถึงปะเภทของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ นั้นโดยแจ่มแจ้งณกาลบัดนี้เถิด ?

วิ. พระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ เหล่านี้ คือ อุคฆติตัญญู ผู้เป็นปัญญาธิกโพธิสัตว์ ผู้ยิ่งด้วยพระปัญญานั้น กำหนดพระบารมี ๔ อสงไขยแสนกัปป์ ๑ และพระวิปัจจิตัญญู ผู้เป็นสัทธาธิกะ โพธิสัตว์ ผู้ยิ่งด้วยศรัทธา กำหนดพระบารมี ๘ อสงไขยแสนกัปป์ ๑ และเนยยะ ผู้เป็นวิริยาธิกะโพธิสัตว์ ผู้ยิ่งด้วยความเพียร กำหนดพระบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกับป์นั้น ๑ ทั้ง ๓ ประเภทนี้ แต่ละองค์ ๆ เมื่อทรงสร้างพระบารมีมา กว่าจะได้บรรลุพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณนั้นนานกว่านานยิ่งนัก ข้อซึ่งกำหนดพระบารมี ๔ อสงไขยแสนกัปป์นั้นก็ดี ๘ อสงไขยแสนกัปป์นั้นก็ดี ๑๖ อสงไขยแสนกัปป์นั้นก็ดี กำหนดอย่างนี้ด้วยสามารถกำหนดพระบารมี ตั้งแต่ได้ปฐมลัทธยาเทศแรกพยากรณ์ทำนายในสำนักพระพุทธเจ้าในก่อนนั้นมา ถ้าจะคณนากำหนดนับจำเดิมแต่นึกในพระทัยว่า จะตรัสเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า และกำหนดแต่กาลที่ออกพระวาจาปรารถนพุทธภูมิได้ และกำหนดกาลที่พร้อมทั้งกายและวาจานั้นมาก็ช้านาน จึงกำหนดเป็น ๓ อย่าง ๓ ประเภท

และได้พบพระพุทธเจ้า ก็มากกว่ากันเป็นอย่าง ๆ เป็นชั้น ๆ กัน ฯ

สมเด็จพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า ปัญญาธิกะสัพพัญญูนั้น **จินฺติตํ สตฺตอสงฺขยํ** แต่ทรงพระดำริอยู่แต่ในพระหฤทัยว่า จะเป็นพระพุทธเจ้า แต่ยังมิได้ออกพระโอษฐ์นั้น นับได้ ๗ อสงไขยกัปป์ **นวอสงฺขยวาจกํ** จำเดิมแต่ออกพระโอษฐ์ได้บำเพ็ญการกุศลครั้งใด และได้ตั้งไว้ซึ่งวจีปณิธานความปรารถนาว่าจะให้ได้ตรัสเป็นองค์พระสัพพัญญูพุทธเจ้านั้น ก็ช้านานนักหนาคณนาได้ถึง ๙ อสงไขยกัปป์ **กายวาจาจตุอสงฺขยํ** จำเดิมแต่ได้ลัทธาเทศแล้ว และบำเพ็ญพระบารมีมากกว่าจะได้ตรัสนั้น ก็นับได้ ๔ อสงไขยเศษอีกแสนกัลป์ ใน ๗ อสงไขยแสนกัปป์ที่นึกอยู่แต่ในพระทัย ยังมิได้ออกพระโอษฐ์นั้น ได้พบพระพุทธเจ้า ๑ แสน ๒ หมื่น ๕ พัน พระองค์ใน ๙ อสงไขยที่ออกพระโอษฐ์ได้แล้วนั้น ได้พบพระพุทธเจ้า ๓ แสน ๙ หมื่น ๗ พันพระองค์ ใน ๔ อสงไขยเศษอีกแสนกัลป์ จำเดิมแต่ได้ลัทธยาแล้วนั้นมา กว่าจะได้ตรัสเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ได้พบพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ ประมวลพระ

พุทธเจ้าทั้ง ๓ กาลนั้นเข้าด้วยกัน เป็นพระพุทธเจ้าถึง ๕ แสน ๒ หมื่น ๒ พัน ๒๗ พระองค์ บัณฑิตผู้มีปรีชาพึงสันนิษฐานเถิดว่า ข้อซึ่งกำหนดอสงไขยกัปป์ว่า ได้พบพระพุทธเจ้า ๕ แสน ๒ พัน ๒๗ พระองค์นั้น เป็นสาธารณะทั่วไป ในพระปัญญาธิกพุทธเจ้าทั้งปวง ๆ เมื่อบำเพ็ญพระบารมีนั้น ย่อมได้พบพระพุทธเจ้า ๕ แสน ๒ หมื่น ๒ พัน ๒๗ พระองค์ ทุก ๆ พระองค์ผู้เป็นพระปัญญาธิกสัมพุทธเจ้า ฯ

จึงมีคำรับเข้ามาว่า **อมฺหากํ หิ ภควา** จริงอยู่สมเด็จพระสัพพัญญูพุทธเจ้าของเรานี้ จำเดิมแต่พระองค์ทรงตั้งพระทัย บำเพ็ญพระสมติงสบารมีมา เป็นปัญญาธิกสัมพุทธเจ้า เมื่อแรกเริ่มตั้งปณิธานความปรารถนาพุทธภูมินั้น แต่ทรงดำริอยู่ในพระทัยอย่างเดียว ยังมิได้ออกพระวาจานั้น คณนานับได้เป็นเวลา ๗ อสงไขยกัปป์ จึงเปล่งอุทานวาจา ปรารถนาพุทธภูมิได้ กำหนดนับแต่ออกพระวาจา ปรารถนาพุทธภูมิได้แล้วนั้นมา ก็นานกำหนดนับได้ ๙ อสงไขยกัปป์ จึงปรารถนาพร้อมทั้ง กาย วาจา และใจได้ กำหนดแต่พระองค์ปรารถนาพร้อมด้วย กาย วาจา และใจ ครบ

ไตรทวารได้นั้น ก็นานนับได้ถึง ๔ อสงไขยแสนกัปป์อีก จึงได้ตรัสเป็นองค์ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระศรีศากยมุนีโคดมบรมโลกุตตมาจารย์ ถ้าจะกำหนดนับรวบรวมกาลทั้ง ๓ คือ ๗ อสงไขย ๙ อสงไขย ๔ อสงไขยแสนกัปป์ ทั้งสิ้นนั้นเข้าด้วยกันจึงเป็น ๒๐ อสงไขย เศษแสนมหากัปป์ ฯ

ก็และข้อซึ่งกำหนดว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสร้างพระบารมี ๔ อสงไขยแสนกัปป์นั้น กำหนดนับแต่แรกได้ลัทธยาเทศเป็นนิยตโพธิสัตว์ เที่ยงที่จะได้ตรัสในกาลข้างหน้าได้ ๔ อสงไขยแสนกัปป์ ยั่งยืนมิได้คลาดเคลื่อนลักลั่นกัน ก็อันที่แท้นั้น ทรงสร้างพระบารมีถึง ๒๐ อสงไขยกัปป์ ตามธรรมดาพระปัญญาธิกสัมมาสัมพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์มา ก็และข้อที่ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรานี้ แรกเริ่มบำเพ็ญพระบารมีนึกปรารถนาพุทธภูมิแต่ในพระทัย ยังมิได้ออกพระโอษฐ์ ๗ อสงไขยแสนกัปป์นั้นบัณฑิตผู้มีปรีชา พึงกำหนดรู้ด้วยพาหิรวัตถุนิทาน นอกแต่กาลที่ปรารถนาพุทธภูมินั้นอีก ปรากฏตามที่ท่านพระคันถรจนาจารย์ได้รจนาไว้ต่อไปนี้ △

เรื่องบุรุษผู้เลี้ยงมารดา

ยถา หิ เอกํ อสงฺขยํ อติกฺกนฺตํ ณ กาลใด เมื่อล่วงอสงไขยกัปป์อันหนึ่งไปแล้ว ในระหว่างกาลนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าแม้พระองค์เดียว ก็มิได้มีมาตรัสในโลกเลย คราวนั้นจึงเทพดาทั้งหลาย ที่เป็นพุทธศาสนิกบริษัท ได้ตรัสรู้มรรคผลธรรมวิเศษ อันเป็นส่วนภูมิเบื้องต่ำ คือ พระโสดา พระสกิทาคา ซึ่งมีมาแต่ในศาสนาพระพุทธเจ้าก่อน ๆ นั้น ต่างองค์ต่างพยายามทำความเพียรเพื่อให้ได้มรรคผล คือพระอนาคาบังเกิดขึ้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในชั้นสุทธาวาสมหาพรหม ทำบริกรรมภาวนาได้สำเร็จพระอรหัตตผลแล้ว ก็นิพพานล่วงไป ๆ สมัยนั้นมีสุทธาวาสมหาพรหมพวกหลัง ๆ เห็นหมู่มหาพรหมที่ถึงมรรคผลนั้นมีจำนวนน้อยเข้า แล้วก็พิจารณาไปในธาตุเห็นว่า กาลที่ไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสนั้นแหละมีโดยมาก ก็บังเกิดความสังเวชสลดจิตคิดว่า กาลนี้หามีพระพุทธเจ้ามาตรัสไม่เลย ก็ใครหนอ

จะมีวิริยภาพพยายามสามารถจะบำเพ็ญพุทธการกธรรม ได้ จะมีอยู่บ้างแลหรือ ? ก็เมื่อสุทธวาสมหาพรหมเล็ง แลไปในแหล่งโลกธาตุนั้น ถ้าเห็นว่าผู้ใดอาจสามารถ ในการที่จะบำเพ็ญพุทธการกธรรมได้ ก็เข้าดลใจผู้นั้น ให้เกิดความรักใคร่ในทางที่จะปรารถนาพุทธภูมิ ในกาล นั้นสุทธาวาสมหาพรหมองค์หนึ่ง มีอายุยืนได้ ๑ หมื่น ๒ พันกัปป์ ทราบว่าพระพุทธเจ้ามิได้มีมาตรัสในโลก เลย จึงแลดูไปในหมื่นจักรวาล ก็ได้ทัศนาการเห็นพระ มหาบุรุษราชเจ้า ครั้งนั้นพระองค์ได้บังเกิดในตระกูล ทลิทก ตกทุกข์ได้ยากอยู่ในแว่นแคว้นคันธารราชนคร อุตสาหะปฏิบัติอุปัฏฐากมารดาของตน อยู่เป็นนิตย์ เอกทิวสํ วันหนึ่งพระบรมโพธิสัตว์เจ้านำมาซึ่งภาระ อันหนักเหลือกำลังจากป่า เหนื่อยนักหนา ให้กระหาย น้ำเป็นกำลัง จึงแวะเข้าอาศัยหยุดพักริมฝั่งคงคา ใต้ต้น มหานิโครธไทรใหญ่ใกล้ท่าสำเภาจอด จึงมาคิดแต่ใน ใจว่า กาลนี้ เรายังกำลังรุ่นหนุ่มบริบูรณ์ด้วยกำลังกาย อยู่ จึงองอาจนำภาระอันหนักถึงเพียงนี้ได้ ก็เมื่อกาย ของเราแก่ชราลง นานไปกำลังก็น้อยถอยลงทุกที ๆ

หรือกาลเมื่อเจ็บไข้ได้พยาธิก็ดี จะประกอบการงานอัน
หนักเช่นนี้ได้และหรือ ยนนูน อย่ากระนั้นเลย เราจะ
ไปยังเมืองสุวรรณภูมิ เพื่อแสวงหาทองกับด้วยพาณิช
สำเภาเหล่านี้เถิด ครั้นได้ทองมาแล้ว จะได้ขายเลี้ยง
มารดาของเราโดยสะดวก คิดฉะนี้แล้วก็ไปหาพาณิช
นายสำเภาผู้ใหญ่ พูดจาขอโดยสารเภตราไปกับพวก
พาณิช ครั้นขอโดยสารได้แล้ว เมื่อวันที่สำเภาจะออก
จากท่านั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็พามารดาไปลงนาวา
ด้วย โดยที่มารดาเป็นคนอนาถาหามีใครจะอุปัฏฐากไม่
ครั้นเภตราเคลื่อนออกจากท่าแล่นไปในมหาสมุทรได้ ๗
วัน สำเภานั้นก็ต้องลมพายุกล้าใหญ่ ก็อัปปางลงในท่าม
กลางมหาสมุทรอันกว้างขวาง พวกพาณิชทั้งหลายก็พา
ถึงซึ่งความตายในมหาสมุทรทั้งสิ้น ครั้งนั้นพระบรม
โพธิสัตว์เจ้า ก็โลดโผนโจนลงจากเภตราเพื่อจะรักษาชีวิต
ของตน ครั้นแล้วก็ระลึกถึงมารดาขึ้นมาได้ ก็ว่ายกลับ
มารับมารดาอันยังโยนโหนห้อยตัวเหนือท่อนไม้ยังมารดา
ให้นั่งเหนือคอแห่งตน แล้วก็แบกพาว่ายข้ามมหาสมุทร
ไป สู้อดกลั้นทนทานกำลังคลื่นผ่าผื่นว่ายไปมิได้หยุด
หย่อน ด้วยทรงพระอุตสาหะมากยิ่งนัก ฯ

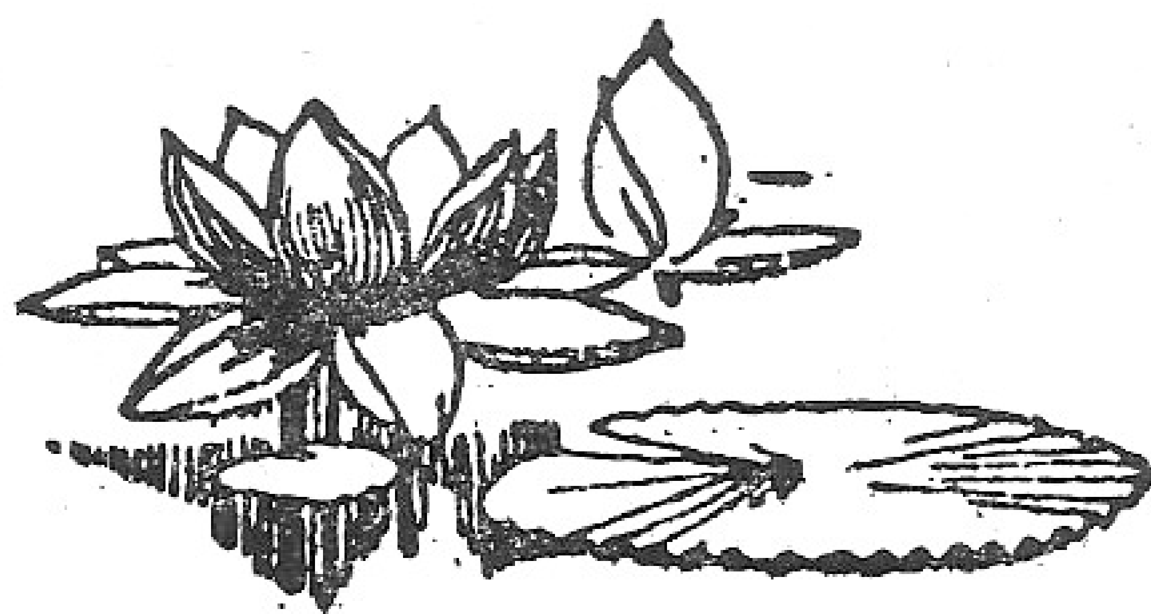
ณ กาลครั้งนั้น ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมในชั้นอกนิฏฐภพ เมื่อแลเล็งเพ่งดูในหมู่สัตว์ เพื่อจะเลือกคัดจัดสรรแสวงหาผู้มีหทัยสามารถ เพื่อจะกระทำพุทธการกธรรมได้ จึงเห็นองค์พระบรมโพธิสัตว์อันทรงบริจาคชีวิต เพื่ออุทิศประโยชน์แก่มารดาของตนอยู่ดังนั้น จึงดำริว่า บุรุษผู้นี้เป็นมหาบุรุษได้โดยแท้ จึงไม่เอื้อเฟื้อต่อมหาสมุทรอันสุดซึ้งกว้างใหญ่เช่นนี้ สู้สละชีวิตของตนเพื่อจะรื้อขนมารดาขึ้นให้ถึงฝั่ง เอวรูโปทฬฺหวิริโย ก็บุคคลผู้มีความเพียรอันมั่งคั่งเห็นปานดังนี้ ควรนับว่าเป็นผู้สามารถในพุทธการกธรรม เมื่อท้าวมหาพรหมรำพึงฉะนี้แล้ว ก็ดลจิตให้พระบรมโพธิสัตว์ให้นึกปณิธานปรารถนาพุทธภูมิ ด้วยเดชอำนาจแห่งน้ำพระทัยที่ท้าวมหาพรหมหากบันดาลให้นึกนั้น พระมหาบุรุษก็บังเกิดปริวิตกกระนี้ว่า ถ้าว่าเราพิลาลัยตายลงในท้องมหาสมุทร เพราะเหตุเอื้อเฟื้อในมารดาฉะนี้ ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณในอนาคตกาล ครั้นทรงนึกปณิธานในพระทัยฉะนี้แล้ว ก็อุตสาหะแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทรมา ด้วยกำลังอานุภาพอันท้าว

มหาพรหมหากอนุเคราะห์ ๒—๓ วัน ก็ถึงฝั่งมหาสมุทร แห่งหนึ่ง จึงพามารดาขึ้นฝั่งได้เข้าไปอาศัยเลี้ยงชีวิตใน บ้านแห่งหนึ่งตามประสายากจน อุตสาหะบำรุงเลี้ยง มารดาจนตราบเท่าสิ้นชีวิต ครั้นสิ้นชีวิตแล้วก็ได้ขึ้น ไปบังเกิดในพรหมโลก ส่วนมารดาพระโพธิสัตว์นั้น ครั้นสิ้นชีวิตแล้วก็ไปตามยถากรรมแห่งตน ฯ

จบเรื่องบุรุษผู้เลี้ยงมารดา

ปฐมปณิธานความปรารถนา บัณฑิตพึงสันนิษฐาน ทราบเถิดว่า วัตถุนิทานก็พรรณนามาฉะนี้ เป็นปฐม ปณิธานแรกนึกปรารถนาในน้ำพระทัย ยังมิได้พบ พระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งเลย เพราะกาล เป็นระหว่างว่างพระพุทธศาสนา แต่หากนับเข้าภายใน แห่ง ๗ อสงไขยกัปป์ คือ นันทอสงไขย ๑ สุนันท อสงไขย ๑ ปฐวีอสงไขย ๑ มัณฑอสงไขย ๑ ธรณี อสงไขย ๑ สาครอสงไขย ๑ มุณฑอสงไขย ๑ เป็น ๗ อสงไขยกัปป์ด้วยกัน ฯ

ก็ขอที่กำหนดว่า พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา นึกปรารถนาพุทธภูมิ ตั้งปณิธานความปรารถนาแต่ใน พระทัยยังมิได้ออกพระวาจา และได้นึกปรารถนาใน สำนักสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ภายใน ๗ อสงไขย กัปป์นั้น คือกำหนดแต่ศาสนาสมเด็จพระพรหมเทวา สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเดิมมา บัณฑิตผู้มีปรีชาพึงกำหนด ด้วยวัตถุนิทาน ดังต่อไปนี้ △

เรื่องพระเจ้าอติเทวราช

อตีเต กิร ดังได้สวนาการสดับมา ในอดีตกาลล่วงลับไปแล้วช้านาน ในนันทอสงไขยกัปป์ที่หนึ่งนั้น มีสารมัณฑกัปป์อันหนึ่งบังเกิดขึ้น ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นบรมกษัตริย์ ทรงพระนามว่า อติเทวราชเสวยมไหสุริยสมบัติอยู่ในกรัณฑกนคร ตทา อริยเมตฺเตยฺโย ครั้งนั้นองค์พระบรมโพธิสัตว์อริยเมตไตยเจ้า ได้บังเกิดเป็นสิริคุตตมหาอำมาตย์ เป็นผู้สำหรับพร่ำสอนให้องค์พระ-บรมโพธิสัตว์ของเราทรงอรรถธรรม ตทา พฺรหฺมเทวานาม ครั้งนั้นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระ-นามว่าพรหมเทพ ได้มาตรัสในโลกในสารมัณฑกัปป์อันเป็นภายในนันทอสงไขยกัปป์ ครั้นพระพุทธองค์ได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณแล้ว และเสด็จมาสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันใกล้กรัณฑกนคร เพื่อจะทรงแสดงปฐมเทศนา พระธัมมจักกัปปวัตนสูตร ณ กาล

ครั้งนั้นพระฉัพพัณณรังษี ๖ ประการ อันแผ่ซ่านออกจากพระวรกายของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ก็ประชุมลงครอบงำทั่วทั้งสากลนคร ปรากฏดุจพระสุริยมณฑลเสด็จอุทัยขึ้นมาได้พ้นดวง ฉะนั้น ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าอติเทวราชมหากษัตริย์ เสด็จทรงนั่งอยู่ ณ ภายใต้พื้นเบื้องบนพระมหาปราสาท พร้อมกับด้วยสิริคุตตอำมาตย์ องค์พระเมตไตยบรมโพธิสัตว์เจ้า ส่วนสมเด็จพระเจ้าอติเทวราชหน่อพุทธางกูร ทอดพระเนตรช่อฉัพพัณณรังษี อันมีมาเฉพาะพระนครของพระองค์ ก็มิทันจะอาวัชชนาการพิจารณาให้แน่ตระหนัก ก็สะดุ้งตกพระทัย ปรารภเพื่อจะทรุดพระองค์ลงจากรัตนบัลลังก์มหาสิริอาสน์ ส่วนสิริคุตตอำมาตย์ก็เหลือบแลไปโดยช่องพระแกล แลเห็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เข้าใจชัด จึงทูลเตือนสติให้สมเด็จบรมกษัตริย์มิให้สะดุ้งตกพระทัย แล้วก็ทูลพรรณนาไปในห้องแห่งพระพุทธคุณโดยอเนกปริยายมีนัยเป็นต้นว่า อิติปิ โส ภควา เป็นอาทิ ให้พระบรมกษัตริย์เหือดหายสะดุ้งตกพระทัยแล้ว ก็พรรณนาอานิสงส์ที่เสด็จไปสู่สำนักพระสัมมา-

สัมพุทธเจ้า บรมกษัตริย์ก็ทรงปสาทโสมนัส มีพระกมลหฤทัยเต็มตื้นไปด้วยเบ็ญจพรรณปีติ ก็มิอาจดำรงสติกำหนดช่องพระทวารบานพระแกลได้ มีพระพักตร์มืดมนไปด้วยกำลังปีติอันกล้า ก็ขะม้ำพระองค์ตกลงจากบานพระทวาร ด้วยอำนาจผลแห่งพระพลวสัทธาอันกล้าหาญดอกอุบลมีประมาณเท่ากงเกวียน ก็ผุดขึ้นมารองรับพระองค์พระมหากษัตริย์ไว้ ครั้นดำรงพระองค์ทรงพระสติได้ ก็เสด็จไปยังสำนักพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถวายนมัสการ กระทำสักการบูชาด้วยบุบผาวรามิสเป็นอันมาก แล้วก็ซบพระเศียรเกล้าลงแทบบงกชบาทมูลแห่งสมเด็จพระสัพพัญญูเจ้า ตั้งพระมโนปณิธานความปรารถนาพระโพธิญาณว่า พระพุทธองค์เจ้าได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ รื้อขนสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นวังวนวัฏฏสงสารสาครได้ ฉันใด ขอข้าพระองค์ได้ตรัสรู้พระสยัมภูญาณ รื้อขนสัตว์ขึ้นจากวัฏฏสงสารได้ ฉันนั้นเถิด เมื่อสมเด็จพระเจ้าอติเทวราชมหากษัตริย์ ได้ทรงกระทำพุทธภูมิปณิธานความปรารถนาในพระทัย ฉะนี้แล้ว ก็ถวายนมัสการลากลับมาสู่พระราชนิเวศน์ ตั้ง

แต่นั้นมา องค์พระมหากษัตริย์เจ้า ก็ทรงพระอุตสาหะบำเพ็ญพระราชกุศลมีพระกมลมุ่งต่อพุทธภูมิปณิธานเป็นนิจนิรันดร์ ตราบเท่าสิ้นพระชนมาสันสวรรคตล่วงไปก็ได้ไปบังเกิดในสุราลัยสวรรค์ ฯ

จบเรื่องพระเจ้าอติเทวราช

ตสฺมึ นนฺทอสงฺขยํ กาลเมื่อนันทอสงไขยนั้นมีสมเด็จพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นได้มาตรัสอีก ๕ พันพระ-องค์ พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรานั้น ก็ได้มาบังเกิดประสบพบพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พันพระองค์นั้น และได้กระทำพุทธภูมิปณิธานในสำนักพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นทุก ๆ พระองค์มา เมื่อนันทอสงไขยกัปป์นั้นล่วงไปแล้วสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา ได้บำเพ็ญพุทธา-ภินิหารพุทธการกธรรม แล้วได้ทำพุทธภูมิมโนปณิธานนึกในพระทัย ในสำนักพระพุทธภูมิมโนปณิธานนึกในพระทัย ในสำนักพระพุทธเจ้าทั้ง ๑ หมื่น ๒ พัน ๕ ร้อยพระองค์นั้นทุก ๆ พระองค์มา จำเดิมแต่ ๗ อสงไขยกัปป์ล่วงไปแล้ว พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา

ทั้งหลาย ก็ออกอุทานวาจาปรารถนาพุทธภูมิได้ จำเดิม แต่ออกพระวาจาปรารถนาได้นั้นมาก็ช้านาน นับได้ ๙ อสงไขยกัปป์ ก็และใน ๙ อสงไขยกัปป์นั้นกำหนดโดยชื่อ คือ สัพพภัทธาอสงไขยเป็นกัปป์ที่ ๑ ที่คำรบ ๒ ชื่อว่า สัพพผุลละอสงไขยกัปป์ คำรบ ๓ ชื่อสรรพรตน-อสงไขยกัปป์ ที่ ๔ ชื่ออสุภักขันธอสงไขยกัปป์ ที่ ๕ ชื่อ มานิภัทธอสงไขยกัปป์ ที่ ๖ ชื่อว่า ปทุมอสงไขย-กัปป์ ที่ ๗ ชื่อว่า อสุภอสงไขยกัปป์ ที่ ๘ ชื่อ ขันธตม-อสงไขยกัปป์ ที่ ๙ ชื่อสัพพทานอสงไขยกัปป์ ก็และใน ๙ อสงไขยกัปป์นี้ เป็นที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้ทำวจีปณิธานออกพระวาจาปรารถนาพุทธภูมิได้ ฯ

เรื่อง
พระเจ้าสาคลราชบรมจักรพรรดิ์

ใจความว่า สัพพภัททอสงไขยกัปป์ที่ต้นนั้น มีสารมัณฑ์อันหนึ่งเกิดขึ้น ทรงพระพุทธเจ้าได้ตรัส ๔ พระองค์ ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา จุติจากพรหมโลกลงมาบังเกิดเป็นบรมจักรพรรดิราช เสวยศิริราชสมบัติอยู่ในกรุงธัญญวดีมหานคร ทรงพระนามว่า พระเจ้าสาคลราชบรมจักรพรรดิ์ มีพระราชอาณาจักรแผ่ไปในทวีปทั้ง ๔ มีทวีปน้อย ๒ พันเป็นบริวาร มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นที่สุดแดน ฯ

ตทา โปราณกสฺสปมุนี ณ กาลครั้งนั้น พระโปราณกัสสปมุนีตถาคตพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงบำเพ็ญพุทธการกธรรมกำหนดพระบารมี ๑๖ อสงไขยเศษแสนมหากัปป์นั้น ในปัจฉิมภวิกภพพระชาติที่สุด พระองค์ได้มาบังเกิดในขัตติยตระกูล เสวยศิริสมบัติอยู่

ในฆราวาสสิ้น ๕ พันพระวัสสาแล้ว ทรงเห็นนิมิต ๕ ประการ ก็เสด็จสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชาได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณแล้ว จึงโปรดประทานพระสัทธรรมเทศนาธัมมจักกัปวัตตนสูตร สำหรับพุทธ-ประเพณีสืบมา ด้วยกำลังพระเดชมหานุภาพพระธรรม-จักรของพระองค์หนักยิ่งนัก ประหนึ่งว่าพื้นพสุธาดลจะทรงน้ำหนักแห่งพระคุณนั้นไว้บมิได้ จึงเกิดพิกลกัมปนาทหวาดหวั่นเป็นมหัศจรรย์ทั่วโลกธาตุ จึงบันดาลให้จักรแก้วของบรมจักรพรรดิราชเจ้า องค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรานี้ ให้เคลื่อนตกจากที่ตั้ง เป็นนิมิตเหตุเห็นประจักษ์ตา จกฺกปาลกา ตํ ทิสฺวา ฝ่ายราชบุรุษผู้รับอภิบาลรักษาซึ่งจักรแก้ว ได้เห็นเหตุดังนั้นแล้วก็สะดุ้งตกใจ จึงเข้าไปกราบทูลแจ้งประพฤติเหตุแก่สม-เด็จพระบรมจักรพรรดิราชเจ้า ๆ ก็สะดุ้งตกพระทัย ตรัสถามมหาราชครูปุโรหิตาจารย์ผู้รู้พยากรณ์ทำนาย โหราราชครูทั้งหลายก็ถวายพยากรณ์ว่า เหตุที่กระทำให้จักรแก้วสะท้านสะเทือนตกจากที่นั้นมี ๒ ประการ คือเป็นนิมิตแห่งอันตรายต่อพระชนมายุ ของบรมจักรพรรดิ-

ราชเจ้านั้นประการ ๑ เป็นนิมิตเหตุที่พระสัพพัญญูพุทธเจ้า ได้มาอุบัติในโลกนี้ประการ ๑ ก็และเหตุซึ่งมีความบันดาลบังเกิดกัมปนาท ให้จักรรัตน์พลัดตกจากที่เช่นนี้ จะได้ปรากฏเหตุแห่งชีวิตอันตรายของบรมบพิตรนั้นหามิได้ เป็นนิมิตเหตุที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามชื่อว่าศรีศากยะมุนีได้ตรัสในโลก พระองค์นั้นมีพระเกียรติคุณสมบัตินิมิตตกนามว่า อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เป็นอาทินั้น แผ่ซ่านไปทั่วโลกธาตุบัดนี้พระองค์เสด็จมาอาศัยกรุงธัญญวดีนี้แล้ว และเสด็จประทับอยู่ในมิคจีรวนุยโยทยาน ฯ

ตํ สุตฺวา สมเด็จบรมหน่อพิชิตมารมหาสัพพัญญูโพธิสัตว์จักรพรรดิราชเจ้าได้ทรงสดับ ก็ทรงปสาทะเลื่อมใสยิ่งนัก พระองค์ใคร่จะเสด็จไปถวายนมัสการกระทำสักการะบูชา เพื่อกุศลเป็นส่วนทัสสนานุตตริยะ จึงดำรัสให้จัดเครื่องสักการะบูชาวรามิส มีประการต่าง ๆ เสร็จแล้วยุรยาตรพร้อมด้วยเสวกามาตย์ราชบริษัท มีปริมณฑลได้ ๑๒ โยชน์โดยคณนา ทรงพาบริษัทเสด็จเข้าไปยังภายในมิคจีรวนุยยาน ได้ทัศนาการเห็นสมเด็จ

พระนราสภสัมพุทธเจ้า อันทรงสถิตอยู่เหนือพระบวรรัตนบัลลังก์พุทธาอาสน์ งามประดับด้วยพระทวัตติงสมหาปุริสลักษณะ แลทรงระยับไปด้วยพระอสีตยานุพยัญชนะงามโอภาส ทรงพระศิริวรรณดุจดวงพระจันทร์ ณ วันเพ็ญปุณณมี รุ่งเรืองไปด้วยพระฉัพพิธพรรณรังสีพุ่งออกจากพระบวรสรีรกายทั้งปวง ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้วก็ให้มีพระหฤทัยพิศวง ลดพระองค์ลงในช่องพระรัศมีแล้ว ก็ถวายนมัสการด้วยเบ็ญจางคประดิษฐ์พลางทรงซบพระเศียรลงแทบพระบวรบาทบงกช แห่งพระพุทธองค์เจ้าแล้ว ก็ทรงสรรเสริญพระพุทธสรีระอันงามหาที่จะอุปมามิได้ว่า สุทิฏฺฐํ วต เม ทิฏฺฐํ ความเห็นแห่งข้าพระองค์ครั้งนี้ ควรจะนับว่าเป็นความเห็นอย่างดีโดยพิเศษได้ อนึ่ง ความระบายหายใจกลับแห่งข้าพระองค์คราวนี้ ก็ควรนับว่าเป็นลมระบายอันแคล่วคล่องไม่ข้องขัด จัดเป็นอย่างดีโดยพิเศษได้ อนึ่ง ความเป็นไปแห่งชีวิตแห่งข้าพระองค์คราวนี้ ก็จัดได้ชื่อว่าเป็นชีวิตดีมีผล อนึ่ง ข้าพระองค์ได้ยลพระตถาคตพุทธเจ้าพระองค์ใด ข้าพระองค์ได้ถวายนมัสการด้วยไตร

ประณามแล้ว แต่พระตถาคตเจ้าพระองค์นั้น ครั้นพระองค์ทรงสรรเสริญฉะนี้แล้ว ก็มีพระทัยปรีดาปราโมทย์อันกล้าสาหัสมาท่วมทั้งกายและจิต ทรงพินิจนึกในพระทัยว่า เรามาได้อุดตมสมบัติปรากฏเยี่ยมเพียงเสมอทิพย์สมบัติฉะนี้ ก็เพราะความที่เรามีความอุตสาหะสั่งสมกุศลราศีสมภาร มีทานอันได้บริจาคไว้เป็นอันมากในปุริมอัตตภาพ จึงอาจอำนวยผลเห็นปานนี้ เป็นส่วนหนึ่ง บัดนี้สมเด็จพระศรีศากยมุนีบรมโลกนาถเจ้า ได้ปลดเปลื้องพระองค์จากสงสารทุกข์ได้แล้ว และยังสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากสงสารภพได้ด้วย พระอาการทุกอิริยาบถของพระองค์อย่างไรยืดไปในกาลเบื้องหน้าโน้นแม้เราก็จักปลดเปลื้องให้หลุดพ้นจากสงสารทุกข์แล้ว จักนำสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นได้ด้วย โดยอาการเช่นกับพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ฯ

เมื่อสมเด็จบรมจอมจักรพรรดิราชโพธิสัตว์เจ้าพระองค์ทรงสรรเสริญพระพุทธสรีรกายของพระพุทธองค์เจ้าด้วยประการฉะนี้แล้ว ก็ถวายนมัสการลาลุกจากอาสนะ เสด็จคืนเข้าสู่พระนคร แล้วจึงทรงดำรัส

ให้ราชบุรุษทั้งหลายขนเอาแก่นจันทน์ อันบริบูรณ์ไปด้วยสีและกลิ่นอันดีเลิศมา แล้วสั่งให้นายช่างสร้างซึ่งปรางคปราสาทและพระคันธกุฎีและที่เร้น พร้อมทั้งสถานที่จงกรมและโรงไฟโรงฉัน แต่ล้วนควรค่าสิ่งละแสน ๆ ล้วนแล้วไปด้วยแก่นจันทน์ ครั้นแล้วก็สั่งให้นายช่างระดมกันทำมหาปรางคปราสาทอันประเสริฐล้วนแล้วไปด้วยแก่นจันทน์แดงทั้งสิ้น สามารถจะนำมาซึ่งความยินดี สำหรับให้เป็นพระคันธกุฎีที่สถิตโดยสมควรแก่ฤดูทั้ง ๓ ครั้นสำเร็จแล้วก็มอบเวนถวายเป็นพุทธาธิวาสวิหาร ถวายมหาทานเป็นอันมากแล้ว จึงทรงทำวจีปณิธานความปรารถนาว่า "อิมานิ ปุญฺญกมฺเมน ด้วยเดชอานุภาพบุญกรรมนี้ ขอจงเป็นปัจจัยให้ข้าพระองค์ได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าศากยะมุนีโคดมบรมครู เสมอด้วยพระนามของพระพุทธองค์เจ้าเถิด พระพุทธเจ้าข้า" สมเด็จพระปุราณมุนีโลกนาถ ก็ทรงแสดงซึ่งพิธีทางพุทธการกธรรม และอัฏฐสโมธาน ให้บรมจักรพรรดิ์โพธิสัตว์เจ้าทรงทราบถ้วนถี่ทุก ๆ ประการ แล้วก็ตรัสเป็นอนิยตพยากรณ์ว่า

"ถ้าพระองค์อาจจะบำเพ็ญพระสมติงสบารมี และบำเพ็ญจมหาทานบริจาคได้แล้ว จึงจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าด้วยประการฉะนี้" ฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต สมเด็จพระพุทธพงศ์องค์บรมโพธิสัตว์ ได้ทรงสดับอนิยตพยากรณ์ดังนั้น ก็มีพระกมลหฤทัยเต็มไปด้วยโสมนัสยินดี ประหนึ่งว่าจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าปานกัน จำเดิมแต่นั้นมาพระองค์ก็ทรงทำบุญบริจาคทานเนือง ๆ เรี่ยรายจักรวัติราชสมบัติกับทั้งแก้ว ๗ ประการ ในพระบวรพุทธศาสนาแล้ว ก็ออกทรงบรรพชาอุปสมบทบำเพ็ญเนกขัมมบารมี ทรงศึกษาพิธีทางคันถธุระ ได้ชำนิชำนาญในพระไตรปิฎกแล้ว จึงบำเพ็ญเพียรพิธีทางสมถกรรมฐานภาวนา ทรงเจริญฌานและอภิญญามิได้เสื่อม ครั้นสิ้นพระชนม์มายุแล้ว ก็ได้ขึ้นไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นใดชั้นหนึ่ง ฯ

จบเรื่องพระเจ้าสาคลราชบรมจักรพรรดิ์

ความดังนี้ ท่านผู้เป็นบัณฑิตชาติพึงสันนิษฐานเถิดว่า เป็นเนื้อความแสดงด้วยปฐมวจีปณิธานแรกออก

วาจา แห่งพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ในสำนักแห่งพระปุราณมุนี อันได้มาตรัสรู้ในต้นสัพพภัททกอสงไขยกัปป์นั้น ก็และในสัพพภัททกอสงไขยกัปป์ที่แรกนั้น มีพระพุทธเจ้าถึง ๕ หมื่นพระองค์ พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา พระองค์ก็จุติลงมาจากพรหมโลก ได้มาบังเกิดประสบพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๕ หมื่นพระองค์ได้ทรงทำกฤษดาภินิหารสมภารบารมีพุทธการกธรรม และได้ทรงกระทำวจีปณิธาน ในสำนักพระพุทธเจ้าเหล่านั้นทุก ๆ พระองค์มา ครั้นสัพพภัททกอสงไขยกัปป์นั้นล่วงไปแล้ว ถึงซึ่งสัพพฤลอสงไขยกัปป์ที่คำรบ ๒ มีพระพุทธเจ้าถึง ๖ หมื่นพระองค์ ครั้นถึงสัพพรตนอสงไขยกัปป์ที่ ๓ มีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๗ หมื่นพระองค์ ครั้นอุสภักขันธกอสงไขยกัปป์ที่คำรบ ๔ มีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๘ หมื่นพระองค์ ครั้นถึงมานิภัททกอสงไขยกัปป์ที่คำรบ ๕ มีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๙ หมื่นพระองค์ ครั้นถึงปทุมอสงไขยกัปป์ที่คำรบ ๖ มีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๒ หมื่นพระองค์ ครั้นถึงอุภสอสงไขยกัปป์ที่คำรบ ๗ มีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๑ หมื่น

พระองค์ ครั้นถึงขันธตมอสงไขยกัปป์ที่ ๘ มีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๕ พันพระองค์ ครั้นถึงสัพพผุลลกับป์ที่ ๙ มีพระพุทธเจ้ามาตรัส ๒ พันพระองค์ สิริรวมพระพุทธเจ้าทั้ง ๙ อสงไขยกัปป์ นับแต่สัพพอสุภอสงไขยกัปป์นั้นมา จนถึงสัพพผุลละอสงไขยกัปป์ที่ ๙ เป็นพระเจ้า ๓ แสน ๘ หมื่น ๗ พันพระองค์ ก็และในระหว่างกาลทั้ง ๙ อสงไขยกัปป์นี้ สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรานี้ ก็จะได้ประสบพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และได้นำวจีปณิธานออกพระวาจาปรารถนาพุทธภูมิโพธิญาณในสำนักพระพุทธเจ้า ๓ แสน ๘ หมื่น ๗ พันพระองค์นั้นทุก ๆ พระองค์มา นับแต่นึกในพระทัยได้ ๗ อสงไขยกัปป์ และออกวาจาได้ ๙ อสงไขยกัปป์ นับรวมเข้าด้วยกันเป็น ๑๖ อสงไขยกัปป์ ครั้นล่วงได้ ๑๖ อสงไขยกัปป์ไปแล้ว และย่างเข้าใน ๔ อสงไขยแสนกัปป์นั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ก็ได้ลัทธยาเทศพยากรณ์ทำนายในสำนักพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ มีพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น อันได้มาตรัสใน ๔ อสงไขยแสนกัปป์นั้น ฯ

เรื่องสุเมธดาบส

เป็นใจความว่า เมื่อ ๑๖ อสงไขยกัปป์ล่วงแล้วไป จึงบังเกิดอสงไขยกัปป์ทั้ง ๔ ขึ้นโดยชื่อ คือ เสละอสงไขย ๑ โอภาสอสงไขย ๑ ชยอสงไขย ๑ รุจิอสงไขย ๑ เป็น ๔ อสงไขยด้วยกัน ก็ในอสงไขยกัปป์อันเป็นเบื้องต้น ชื่อเสลอสงไขยนั้น มีสาระมัณฑกัปป์อันหนึ่งบังเกิดขึ้น ทรงพระพุทธเจ้าได้ ๔ พระองค์ คือพระตัณหังกร ๑ พระเมธังกร ๑ พระสรณังกร ๑ พระทีปังกร ๑ บรรดาพระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์นั้น พระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ คือพระตัณหังกร พระเมธังกร และพระสรณังกร ซึ่งได้ตรัสก่อนนั้น ยังหาได้ทรงพยากรณ์ทำนายพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราก่อนไม่ เป็นแต่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าได้เกิดประสบพบพระองค์ และได้ทรงทำอธิการาภินิหาร ในสำนักพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์เท่านั้น ต่อเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นคำรบ ๔ ซึ่งทรงพระนามว่าสมเด็จพระทีปังกรได้มาตรัสในโลก พระ

บรมโพธิสัตว์ของเรา ได้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล มีทรัพย์นับ ๘๐ โกฏิเป็นประมาณอยู่ในอมรวดีนคร มีนามกรชื่อว่าสุเมธมาณพ เบื่อหน่ายจากฆราวาสวิสัยออกบรรพชาเป็นดาบส เจริญพรตพรหมวิหารธรรม บำเพ็ญฌานและอภิญญาให้ปรากฏบังเกิดได้แล้ว ก็ยับยั้งด้วยฌานสมาบัติ ณ ประเทศป่าหิมพานต์ ณ กาลวันหนึ่ง มหาชนชวนกันอาราธนาสมเด็จพระทีปังกรบรมศาสดาเข้ามาแต่ปัจจันตประเทศ และชวนกันแผ้วถางชำระมรรคา เพื่อจะให้เป็นที่เสด็จแห่งสมเด็จพระพุทธองค์ เมื่อพระดาบสบรมโพธิสัตว์เจ้านั้น เที่ยวจาริกไปในนภาลัยประเทศเวหา ได้ทัศนาการเห็นมหาชนชวนกันแผ้วถางมรรคา ก็เสด็จลงจากนภากาศถามซึ่งประพฤติเหตุ แจ้งความว่าสมเด็จพระบรมโลกเชษฐพิชิตมารได้บังเกิดในโลกแล้ว และจะเสด็จเข้าสู่พระนครก็มีปีติมีพรรณ ๕ ประการเต็มตื้นในดวงพระกมลหฤทัยด้วยอำนาจแห่งศรัทธาอันสัมปยุตต์ ด้วยโสมนัสสญาณจึงเข้ารับชำระมรรคา เพื่อปรารถนาจะใคร่ให้เป็นพุทธบูชาบ้าง มหาชนเห็นพระดาบสนั้นมีอานุภาพเดชมาก

จึงแบ่งส่วนหนทางที่ยากลำบากด้วยเปือกตม อันจะต้องถมทำให้เสมอขึ้นนั้น ให้แก่พระบรมโพธิสัตว์ พระบรมโพธิสัตว์ก็มีพระอุตสาหะตั้งใจประกอบการ ด้วยดำริระลึกถึงพระพุทธนามว่า "พุทโธ" นั้นเป็นนิตย์ เปลื้องหนังนิสีทนะออก ทำเป็นถุงกระทอห่อหามขนซึ่งมูลดิน มาถมในท้องที่ ๆ ลาดลุ่มเป็นเลนเหลวอยู่นั้น แต่ยังมิทันตลอด เหลืออยู่ยาวประมาณพอจุชั่วตัวบุรุษ ก็พอเวลาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทีปังกร แวดล้อมไปด้วยหมู่พระขีณาสวสงฆ์ประมาณ ๔ แสนใกล้จะมาถึงพระบรมโพธิสัตว์เจ้า จึงทรงกระทำอธิการาภินิหารอธิษฐานชีวิตอุทิศถวายแด่สมเด็จพระพุทธองค์ ปลดเปลื้องชะฎาสยายพระเกศ ปูลาดผ้าเปลือกไม้กับทั้งหนังนิสีทนะ ลง ณ เบื้องบนเปือกตมแล้ว ก็ทอดพระกายลงคว่ำหน้าลงสู่ถนนที่ขาดลาดลุ่มเป็นเลนอันถมยังไม่เสร็จนั้น ตั้งพระทัยอาราธนาว่า ขอพระพุทธองค์กับทั้งพระสงฆ์พุทธบริวารประมาณ ๔ แสน จงเสด็จทรงย่างพระบาท บทจรเหยียบย่ำไปบนกายของข้าพระองค์เถิด อย่าได้ลีลาสเลียบลุยเลนอันลื่นเลย ที่ปงุกโร

โลกวิทู ครั้งนั้น สมเด็จพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นเสด็จมาถึง จึงทรงสถิต ณ เบื้องบนศีรษะมณฑลแห่งพระดาบส แล้วมีพระพุทธพจน์บัณฑูรตรัส ณ ท่ามกลางบริษัททั้ง ๔ ว่า ท่านทั้งหลายจงแลดูสุเมธชฎิลดาบสผู้นี้ ใช่จะเป็นสามัญญสัตว์พอดีพอร้ายหามิได้ นานไปในอนาคตกาลเบื้องหน้า จะได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง นามว่าศรีศากยมุนีโคดมบรมครู ในที่สุด ๔ อสงไขยเศษแสนกัปป์ นับแต่พระศาสนาพระตถาคตนี้ไป ครั้นพระพุทธองค์ตรัสพยากรณ์ทำนายพระดาบสเจ้า ฉะนี้แล้ว ก็เสด็จเหยียบหลีกเลยไปจากสถานที่อันนั้น ฯ

อิทํ สุตฺวาน วจนํ ครั้นนั้นบรรดาฝูงเทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้สดับพระพุทธพยากรณ์ทำนายพระดาบสเจ้าฉะนี้ ต่างคนก็ต่างยิ่งยินดี ถวายเสียงสาธุการ ประณมหัตถ์อภิวันทิยประณามน้อมพระบรมโพธิสัตว์เจ้าแล้ว ก็พากันแวดล้อมเชยชมพระโพธิสมภารของพระบรมโพธิสัตว์เจ้าอยู่ ครั้นสมเด็จพระบรมสัพพัญญูเสด็จไปแล้ว พระสุเมธดาบสก็อุฏฐาการ

ลุกขึ้นจากที่ มีพระกายินทรีย์อันเป็นสุข เพราะมีความปราโมทย์หรรษา จึงนั่งตั้งบัลลังก์คำนึงถึงพระบารมีของพระองค์ ครั้นแล้วก็เสด็จทรงไปยับยั้งอยู่ ณ ป่าหิมพานต์ ทำฌานและอภิญญามิให้เสื่อม ครั้นสิ้นชีวิตก็ไปบังเกิดในพรหมโลกพิภพ ฯ

จบเรื่องสุเมธดาบส

อันนี้ว่าด้วยปฐมลัทธพยาเทศแรกพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา ได้พระพุทธพยากรณ์ทำนายในสำนักพระพุทธทีปังกรทศพลเป็นต้น เป็นเดิมมา เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเราได้พยากรณ์ทำนายในสำนักพระทีปังกรสัมพุทธเจ้า เมื่อครั้งบังเกิดเป็นสุเมธดาบสเป็นเบื้องต้น ครั้นสิ้นอสงไขยกัปป์นั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้นมา พระองค์ก็ได้ลัทธพยาเทศ ทำนายในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ อีก ๒๓ พระองค์ คือ พระโกณฑัญญะสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ๑ พระมังคละพระองค์ ๑ พระสุมังคละ ๑ พระเรวตะ ๑ พระโสภิตะ ๑ พระอโนมทัสสี ๑ พระปทุมะ ๑ พระนารทะ ๑

พระพุทธเจ้าทั้ง ๘ พระองค์นี้ ได้ตรัสในส่วนแห่ง ๔ อสงไขย และในเศษอีกแสนกัปป์นั้น นับตั้งแต่พระปทุมุตตระไปพระองค์ ๑ พระสุเมธะพระองค์ ๑ พระสุชาตะพระองค์ ๑ พระปิยทัสสีพระองค์ ๑ พระอัตตทัสสีพระองค์ ๑ พระธัมมทัสสีพระองค์ ๑ พระสิทธัตถะพระองค์ ๑ พระติสสะพระองค์ ๑ พระปุสสะพระองค์ ๑ พระวิปัสสีพระองค์ ๑ พระสิขีพระองค์ ๑ พระเวสสภูพระองค์ ๑ พระกุกกุสันธะพระองค์ ๑ พระโกนาคมน์พระองค์ ๑ พระพุทธกัสสปะพระองค์ ๑ เป็น ๑๕ พระองค์ นับทั้งพระตัณหังกร และพระเมธังกร พระสรณังกรทั้ง ๓ พระองค์นี้เข้าด้วย จึงเป็น ๒๗ พระองค์ พระพุทธเจ้าทั้ง ๒๗ พระองค์นี้ ได้มาตรัสใน ๔ อสงไขยเศษกัปป์นั้น และได้ทรงพยากรณ์ทำนายพระบรมโพธิสัตว์ของเรานั้นเพียง ๒๔ พระองค์ มีพระทีปังกรเป็นต้น จนถึงพระพุทธกัสสปะเป็นที่สุด จึงมีพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ กาล คือใน ๗—๙—๔ อสงไขยเศษแสนกัปป์เข้าด้วยกัน เป็นพระพุทธเจ้า ๕ แสน ๑ หมื่น ๒ พัน ๒๘ พระองค์ ดังพรรณนามาฉะนี้ ฯ

นี่แหละนักปราชญ์ผู้มีปัญญา พึงสันนิษฐานเถิดว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ได้บำเพ็ญพระสมติงสบารมีพุทธาภินิหาร เป็นปัญญาธิกโพธิสัตว์มากว่าจะได้บรรลุพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณนั้นนานกว่านานยิ่งนักหนา กำหนดได้ถึง ๒๐ อสงไขย กำไรแสนมหากัปป์ ได้พบพระพุทธเจ้าคณนานับได้ถึง ๕ แสน ๑ หมื่น ๒ พัน ๒๘ พระองค์ ตามที่พรรณนามาฉะนี้ ฯ

เตนาหุ โปราณา เหตุดังนั้น พระโปราณาจารย์เจ้าทั้งหลาย จึงได้แต่งตั้งคำมโนจบต้นไว้สำหรับกุลบุตรทั้งหลาย จะได้ถวายนมัสการประณามนอบน้อมถึงพระคุณพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ล่วงลับไปในอดีตกาล เป็นส่วนแห่งอุคฆติตัญญูผู้บำเพ็ญพุทธาภินิหาร เป็นปัญญาธิกโพธิสัตว์ เพื่อจะได้ป้องกันกำจัดเสียซึ่งสรรพภัยพิบัติอันตรายทั้งปวง ฯ

ว่าด้วยพระพุทธเจ้าปัญญาธิกะ จบ

อันดับนี้ จะได้แก้ไขในพระพุทธเจ้า เป็นพระวิปจิตัญญู ผู้บำเพ็ญพระบารมีเป็นสัทธาธิกพุทธเจ้า แรกเริ่มสร้างพระบารมี บำเพ็ญพุทธาภินิหาร เป็นสัทธาธิกโพธิสัตว์ ยิ่งด้วยศรัทธา กำหนดพระบารมีเพียง ๘ อสงไขยกำไรแสนกัปป์นั้น ก็ได้ประสบพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย กำหนดนับได้ ๑ ล้าน ๒ หมื่น ๔ พัน ๕๔ พระองค์ มากกว่าพระอุคฆติตัญญู ผู้บำเพ็ญพระบารมีเป็นส่วนปัญญาธิกโพธิสัตว์นั้นถึง ๒ เท่า แม้จะกำหนดกาลแรกเริ่มสร้างพระบารมีมานั้น กว่าจะได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณก็นานกว่านานยิ่งนัก กำหนดถึง ๔๐ อสงไขยเศษแสนกัปป์ นานกว่าพระปัญญาธิกะ ๒ เท่า ฯ

ก็และข้อที่ว่า ซึ่งกำหนดพระวิปจิตัญญูสัมพุทธ-เจ้าผู้เป็นสัทธาธิกะนั้น ทรงสร้างพระบารมี ๘ อสงไขยกำไรแสนมหากัปป์นั้น กำหนดตั้งแต่แรกได้ลัทธพยากรณ์ทำนาย ในสำนักสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิยตโพธิสัตว์ มีพระบารมีอันเที่ยงแท้ที่จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้นต่างหาก ก็ที่แท้นั้นทรงสร้างพระบารมี

ถึง ๔๐ อสงไขยแสนกัปป์ คือกำหนดนับแต่แรกตริตรึกนึกในพระทัยว่า จะตรัสเป็นพระสัมพุทธเจ้า แต่ยังออกพระวาจามิได้ อันเป็นส่วนมโนปณิธาน ก็นานนับได้ ๑๔ อสงไขย จึงออกพระวาจาได้ และได้พบพระพุทธเจ้า ๒ แสน ๕ หมื่นพระองค์ กำหนดแต่แรกออกพระวาจาได้แล้วนั้น มาเป็นส่วนวจีปณิธาน ก็นานนับได้ ๑๘ อสงไขย จึงปรารถนาพร้อมทั้งกายและวาจาและน้ำใจได้ ได้พบพระพุทธเจ้า ๗ แสน ๗ หมื่น ๔ พันพระองค์ กำหนดแต่ปรารถนาพร้อมทั้งกายวาจาและน้ำใจได้ อันเป็นส่วนกายวจีปณิธาน ก็ช้านานนับได้ ๘ อสงไขยเศษอีกแสนกัปป์ ได้พบพระพุทธเจ้า ๕๔ พระองค์ ถ้านับรวมทั้งสิ้น แต่แรกเริ่มสร้างพระบารมีมากว่าจะได้ตรัส จึงเป็น ๔๐ อสงไขยเศษแสนกัปป์ด้วยกัน รวมพระพุทธเจ้าได้ ๑ ลาน ๒ หมื่น ๔ พัน ๕๔ พระองค์ อันนี้เป็นประเภทแห่งพระสัทธาธิกโพธิสัตว์เจ้าทุก ๆ พระองค์มา เหมือนอย่างในภัททกัปป์ อันเป็นปัจจุบันทุกวันนี้ มีความเจริญด้วยกำลังเป็นอันมาก ทรงสมเด็จพระพุทธเจ้าได้ถึง ๕ พระองค์ เช่นนี้มีโดยน้อยไม่มาก

ยากที่ฝูงสัตว์จะได้ประสบเห็น ต่อนาน ๆ จึงจะเป็นจะมีขึ้นบ้างแต่ละครั้งละที ก็ชื่อว่าภัททกัปปอันเป็นปัจจุบันทุกวันนี้ ทรงสมเด็จพระพุทธเจ้าได้ ๕ พระองค์นั้น คือพระกุกกุสันธะพุทธเจ้าพระองค์ ๑ พระโกนาคมน์บรมศาสดาพระองค์ ๑ พระพุทธกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ ๑ สมเด็จพระสักยมุนีโคดมบรมครู เจ้าของเรานี้พระองค์ ๑ สมเด็จพระศรีอริยเมตไตยเจ้า อันจะมีมาในอนาคตกาลเบื้องหน้านั้นอีกพระองค์ ๑ ทั้ง ๕ พระองค์นี้แลย่อมได้อุบัติตรัสในภัททกัปป์ปัจจุบันทุกวันนี้โดยลำดับกัน ถ้าจะแบ่งปันโดยประเภทพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ก็ได้ ๓ จำพวก คือพระอุคฆติตัญญูโพธิสัตว์จัดเป็นปัญญาธิกสัมพุทธเจ้าจำพวก ๑ คือพระวิปจิตัญญูโพธิสัตว์ จัดเป็นสัทธาธิกสัมพุทธเจ้าประเภท ๑ คือพระเนยยะโพธิสัตว์ จัดเป็นวิริยาธิกสัมพุทธเจ้าประเภท ๑ เป็น ๓ ประเภทฉะนี้ ก็แลพระกุกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโกนาคมน์ พระพุทธกัสสปะ ๓ พระองค์นี้ ล้วนทรงสร้างพระบารมีมาเป็นฝ่ายสัทธาธิกะยิ่งด้วยศรัทธา ส่วนพระศากยมุนีโคดมบรมศาสดาจารย์

เจ้าของเราในปัจจุบันนี้นั้น พระองค์ทรงสร้างพระบารมีมา เป็นฝ่ายปัญญาธิกะยิ่งด้วยพระปัญญา พระอริยเมตไตยมหาบุรุษ อันจะได้ตรัสในอนาคตกาลนั้น พระองค์ทรงสร้างพระบารมีมา เป็นฝ่ายวิริยาธิกะยิ่งด้วยความเพียร สมเด็จพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ ซึ่งจัดเป็นประเภทโพธิสัตว์ทั้ง ๓ จำพวกนี้ ได้มาตรัสในภัททกัปป์ปัจจุบันทุกวันนี้ ฯ

กุกฺกุสนฺโธ นาม ชิโน องค์สมเด็จพระกุกกุสันธะสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้รุ่งเรืองไปด้วยเดชมีที่สุด ประเสริฐยิ่งด้วยยศจะนับประมาณมิได้ พระองค์เป็นผู้เลิศเล่ห์ประหนึ่งมหาสมุทรสาครฉะนั้น ทรงบำเพ็ญพุทธาภินิหาร พุทธการกธรรมฝ่ายสัทธาธิกะครบจำนวนถ้วน ๔๐ อสงไขย กำไรแสนมหากัปป์บริบูรณ์แล้ว ในปัจฉิมวิกภพ พระองค์ได้เสด็จอุบัติในดุสิตพิมานสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอยู่ในดุสิตพิมานนั้น ครบจำนวนถ้วนทิพยอายุขัย คณนาได้ ๔ พันปีทิพย์แล้ว ก็จุติจากดุสิตพิมานสวรรค์ลงมาอุบัติในมนุษยโลก ทรงถือเอาชาติกำเนิดในพระนครราชธานี มีนามกรว่า เมทนคร

พราหมณ์ผู้เป็นพุทธบิดามีนามกรว่า อัคคทัตตพราหมณ์ พระพุทธมารดาทรงพระนามวิสาขาพราหมณี พระกกุสันธะหน่อพุทธางกูรบรมโพธิสัตว์เจ้านั้น เบื้องว่าเสวยสมบัติเป็นบรมสุขอยู่ในฆราวาสวิสัย ตราบเท่าถึงพระบารมีญาณแก่กล้า ถึงกำหนดบริจาคสมัยแล้วก็ได้เห็นซึ่งนิมิต ๔ ประการ คือ คนแก่ชรา คนเป็นโรคาพยาธิ คนตายวายชีวิต แลเห็นบรรพชิตเป็นคำรบ ๔ อันเทพยดาหากแสดงให้เห็น มีพระกมลหฤทัยเบื่อหน่ายจากฆราวาส พระองค์ก็เสด็จขึ้นทรงมงคลราชรถ แล้วก็เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชา ทรงทำมหาปธานวิริยภาพทุกกรกิริยาอยู่ ๑๐ เดือน แล้วก็เสด็จไปสู่ควงไม้ศิริพฤกษามหาโพธิคือไม้ซึก ทรงเรียรายลงซึ่งหญ้าคาเสี่ยงพระสัตยาธิษฐาน หญ้าคาก็บันดาลบังเกิดเป็นรัตนะบัลลังก์สูงได้ ๓๖ ศอก พระองค์ก็เสด็จขึ้นทรงสถิตนั่งเหนืออปราชิตบัลลังก์อาสน์ ผจญเสียซึ่งเบญจพิธมารมีพระยาวัสสวดีมาราธิราชเป็นประธาน ให้ปลาศนาการหนีไปแล้ว พระองค์ก็เสด็จแก่พระบวรสมันตญาณ เป็นองค์พระศาสดาจารย์จอมจุฬาเลิศเฉลิมโลกทั้ง ๓ และ

สมเด็จพระกกุสันธะสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น มี พระบวรสรีระคาพยพสูงได้ ๔๐ ศอก พระบวรรังษีรัศมี ๖ ประการ อันแผ่ซ่านออกจากพระวรกายเป็นนิตยกาล สิ้นทั้งกลางวันและกลางคืน โดยธรรมดานั้นแผ่ไปในที่ไกล กำหนดได้ ๑๐ โยชน์เป็นประมาณ พระองค์มี พระชนมายุยืนได้ ๔ หมื่นปีเป็นกำหนด และมีคู่พระ อัครสาวกทั้ง ๒ ซ้ายขวา มีนามชื่อว่า วิธุรเถระพระองค์ ๑ พระสัญชีวเถระพระองค์ ๑ มีภิกษุผู้เป็นอุปัฏฐาก ชื่อว่าพระพุทธชเถระ ๑ และคู่พระอัครสาวิกทั้ง ๒ ซ้ายขวานั้น ชื่อว่าพระสารีภิกษุณี ๑ พระขารัมพาเถรี ๑ และสมเด็จพระกกุสันธะสัพพัญญูผู้ทรงพระภาคนั้น พระองค์ทรงทรมานเที่ยวกระทำพุทธกิจ ตามพุทธจารีต แห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อน ๆ กำหนดพระชน-มายุ ๔ หมื่นปีสำเร็จแล้ว ก็เสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระ ปรินิพพานล่วงลับไป ฯ

กกุสนฺธสฺส อปเรน ครั้นอปรภาคสมัย เบื้อง หน้าแต่ศาสนาแห่งพระกุกกุสันธะสัมมาสัมพุทธเจ้าล่วง ไปแล้วช้านาน ตราบเท่าถึงพุทธันดรกาลอันหนึ่ง กำ-

หนดด้วยพื้นพสุธาสูงขึ้นได้ ๑ โยชน์ จึงถึงลำดับแห่งพระโกนาคมน์บรมชินโลกเชฏฐ์ ได้มาอุบัติตรัสในโลกแท้จริงสมเด็จพระโกนาคมน์บรมสัพพัญญูนี้ พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธาภินิหารสมภารบารมี พุทธการกธรรมเป็นส่วนสัทธาธิกโพธิสัตว์ กำหนดพระบารมี ๔๐ อสงไขยเศษแสนกัปป์ ได้พบพระพุทธเจ้า ๑ ล้าน ๒ หมื่น ๔ พัน ๕๔ พระองค์ ครบจำนวนถ้วนสัทธาธิกโพธิสัตว์บารมีแล้ว และสันสรณาการท่องเที่ยวเสวยสมบัติอยู่ในสวรรค์และมนุษย์สิ้นกาลช้านาน ครั้นมาถึงปัจฉิมภวิก-ภพ พระองค์ก็ได้ขึ้นไปอุบัติบังเกิดในดุสิตวิมาน เสวยทิพยสมบัติอันโอฬาร กำหนดทิพยอายุกาลในดุสิตพิภพนั้นเพียงไรแล้ว พระองค์ก็จุติจากพิมานเมืองสวรรค์เสด็จลงสู่ปฏิสนธิในคัพโภทรแห่งพระพุทธชนนี ผู้มีนามชื่อว่า อุตตราพราหมณี พระพุทธชนกาธิบดีมีพระนามว่า ยัญญะทัตตมหาพราหมณ์ พระองค์ทรงเจริญวัยอยู่ในโสภิตนคร ครั้นเสวยศิริสมบัติเป็นบรมสุขอยู่ในฆราวาสวิสัย ตราบเท่าถึงพระบารมีญาณแก่กล้ากำหนดปริปากสมัย สมควรจะได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์ก็ทรงสละ

ซึ่งวิภวสมบัติบรมสุขนั้นเสีย เสด็จขึ้นสู่มงคลหัตถีพระที่นั่งออกมาสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชา ทรงกระทำทุกกรกิริยาอยู่ ๑ เดือนเป็นกำหนด พระองค์เสด็จไปยังควงไม้พระศรีรัตนมหาโพธิอุทุมพรพฤกษ์ (คือไม้มะเดื่ออุทุมพร) ทรงลาดลงซึ่งหญ้าคาเสี่ยงพระสัตยาธิษฐานหญ้าคาก็บันดาลบังเกิดขึ้น เป็นรัตนบัลลังก์สูงได้ ๒๐ ศอก ณ ภายใต้ไม้อุทุมพรพฤกษ์นั้น ครั้นพระองค์เสด็จขึ้นทรงสถิตนั่งเหนืออปราชิตบัลลังก์อาสน์นั้นแล้วก็ทรงกำจัดเสียซึ่งเบญจพิธมารทั้ง ๕ มีพระยาวัสสวดี-มาราธิราชเป็นประธาน กับทั้งมารและเสนามารให้ปลาศนาการหนีไปแล้ว พระองค์ก็ได้เสด็จแก่การพระ-บวรสมันตญาณ เป็นองค์เอกอัคราจารย์จอมจุฬาเลิศเฉลิมโลก ๓ หล้า พระองค์มีพระบวรกายอันไพโรจน์เจริญยิ่งได้ ๓๐ ศอก พระฉัพพิธรังษีรัศมี ๖ ประการที่แผ่ซ่านออกจากพระบวรกายเป็นนิตยกาล ทั้งกลางวันกลางคืนนั้น ไม่มีกำหนดนิยม พระองค์มีพระพุทธประสงค์จะให้พระรัศมีพุ่งออกไปเพียงใด ก็พุ่งออกไปเพียงนั้น โดยพระพุทธหฤทัยประสงค์ พระองค์มีพระ-

ชนมายุยืนยงคงอยู่เพียง ๒ หมื่นปีเป็นกำหนด มีคู่พระอัครสาวกทั้ง ๒ ซ้ายขวา มีนามนิยมว่า โสภิตเถระพระองค์ ๑ พระอุตตรเถระพระองค์ ๑ พระสมุททเถรีกับพระอุตตรเถรีทั้ง ๒ นี้เป็นคู่อัครสาวิกซ้ายขวา ไม้อุทุมพรพฤกษาชาติเป็นไม้มหาโพธิ สมเด็จพระโกนาคมน์บรมศาสดาจารย์พระองค์นั้น ครั้นพระองค์ทรงทรมานพระชนม์ เสด็จเที่ยวกระทำพุทธกิจอยู่ ตราบเท่าบรรจบครบจำนวนถ้วน ๓ หมื่นพระวัสสาแล้ว ก็เสด็จดับขันธ์ผันพระพักตร์เข้าสู่พระอมตมหานครนิพพาน ตามภูมิประเพณีพระพุทธเจ้าทั้งปวง อันล่วงลับพระปรินิพพานนั้น ฯ

โกนาคมนสฺส อปเรน ครั้นดิถีปีเดือนคืนวันล่วงมา ๆ เบื้องหน้าแต่ศาสนาพระโกนาคมน์สัมพุทธเจ้านั้นช้านานประมาณได้ ๑ พุทธันดร จึงถึงศาสนาพระพุทธกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้ามาโดยลำดับ แท้จริง สมเด็จพระพุทธเจ้ากัสสปะสัมพุทธเจ้านี้ ก็ทรงบำเพ็ญพระสมตึงสบารมีพุทธาภินิหาร เป็นส่วนสัทธาธิกโพธิสัตว์กำหนดพระบารมี ๔๐ อสงไขยเศษแสนกัปป์ ได้พบ

พระพุทธเจ้า ๑ ล้าน ๒ หมื่น ๔ พัน ๕๔ พระองค์ ครบจำนวนส่วนสัทธาธิกโพธิสัตว์แล้ว และสันสรณาการเสวยรมย์ชมทิพยสมบัติ และมนุษย์สมบัติอยู่ในมนุษย์สิ้นพุทธันดรหนึ่ง พระองค์ก็เสด็จอุบัติบังเกิดในชั้นดุสิตพิมาน กำหนดทิพพะมายุกาลได้พันปีทิพย์ แล้วก็จุติลงมาบังเกิดในมาตุคัพโภทรแห่งพระชนนี ในกรุงพาราณสีมหานคร ส่วนสมเด็จพระพุทธบิดร ทรงพระนามชื่อว่าพรหมทัตต์ พระพุทธมารดาทรงพระนามชื่อว่า ธัมมวนีพราหมณี และสมเด็จพระพุทธกัสสปะหน่อพระพุทธางกูรเจ้านั้น ครั้นเสวยสุขสมบัติอยู่ในฆราวาส ตราบเท่าพระบารมีแก่กล้า สมควรแก่ปริปากสมัยจวนจะได้ตรัสแล้ว และได้ทอดพระเนตรเห็นจตุนิมิต ๔ ประการ อันเทพยดาแสดงบันดาลให้ปรากฏ พระองค์ก็เบื่อหน่ายจากเพศฆราวาส เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชา กับทั้งพระมณเฑียรมหาปราสาทอันลอยเลื่อนเคลื่อนตามไป ครั้นพระองค์ทรงกระทำทุกกรกิริยามหาปธานวิริยภาพสิ้น ๗ ทิวาวันแล้ว ก็เสด็จไปสู่ควงไม้มหานิโครธพฤกษ์ต้นไทรใหญ่ ลาดลดซึ่งหญ้าคาเสี่ยงสัตยาธิษฐาน หญ้าคาก็บังเกิดเป็นรัตนบัลลังก์ตั้งอยู่ ณ ภายใต้ร่มมหานิโครธ

พฤกษ์ กำหนดได้ ๑๕ ศอก ทรงผจญเสียซึ่งพระยา-มาราธิราชกับทั้งเสนามาร ให้พ่ายแพ้พระบารมีแล้ว พระองค์ก็ได้ตรัสแก่พระสรรเพ็ชญ์ฤษฎาญาณ เป็นเอกอัครบรมศาสดาจารย์จอมโลกทั้ง ๓ หล้า พระองค์มีพระวรกายอันรุ่งเรืองไพโรจน์สูงได้ ๒๐ ศอก พระฉัพพรรณรังษีรัศมีมีพรรณ ๖ ประการ ซ่านออกจากพระสรีรกายเป็นนิตย์ แม้พระองค์มีพุทธประสงค์จะให้ซ่านออกไปเพียงเท่าไร ก็ซ่านไปได้เพียงนั้น มีพระชนมายุได้ ๒ หมื่นปีเป็นกำหนด และมีคู่พระอัครสาวกซ้ายขวาโดยนามว่า พระติสสเถระพระองค์ ๑ พระภารัทวาชะพระองค์ ๑ พระสัพพมิตตเถระได้เป็นพระพุทธอุปัฏฐาก พระอุรกาภิกษุณี กับพระอุรุเวลาเถรีทั้ง ๒ เป็นคู่อัครสาวิกทั้งซ้ายขวาของพระองค์ พระมหานิโครธพฤกษ์ไทรใหญ่เป็นไม้มหาโพธิ์ และพระพุทธกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ครั้นทรงพระทรมานพระชนม์เที่ยวโปรดสัตว์ ครบจำนวนถ้วน ๒ หมื่นพระวัสสาแล้ว ก็เสด็จเข้าสู่พระปรินิพาน ฯ

กสฺสปพุทฺธสฺส อปเรน ครั้นอปรภาคสมัยยืดมา เบื้องหน้าแต่ศาสนาแห่งสมเด็จพระกัสสปะเจ้านั้น ช้านานประมาณได้ ๑ พุทธันดร จึงถึงศาสนาแห่งพระโคดมบรมศาสดาเจ้าแห่งเราโดยลำดับ ๆ แท้จริงสมเด็จ-พระสัพพัญญูพุทธเจ้าของเรานี้ พระองค์ทรงบำเพ็ญพระสมดิงสบารมีมา เป็นส่วนปัญญาธิกะโพธิสัตว์ กำหนดพระบารมี ๒๐ อสงไขยกำไรแสนมหากัปป์ ได้พบพระพุทธเจ้า ๕ แสน ๑ หมื่น ๒ พัน ๒๗ พระองค์ ครบจำนวนส่วนปัญญาธิกโพธิสัตว์แล้ว และสันสรณาการเวียนว่ายเสวยทิพยสมบัติอยู่สิ้นกาลช้านานประมาณ ๑ พุทธันดร ครั้นมาในอวสานที่สุดพระชาติแสวงหาพระบารมีนั้น พระองค์บังเกิดเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้ากรุงสญชัย อันได้เสวยมไหศุริยสมบัติในกรุงเชตุดรนครสีพี มีพระนามว่าเวสสันดรบรมกษัตริย์ ได้ทรงอำนวยพระทานบารมีจริยานุวัตต์เป็นมโหฬารเป็นต้นว่า ได้สละพญาคชสารพระที่นั่งทรงปัจจัยนาค และได้อำนวยสัตตสดกมหาทานบริจาคสิ่งละ ๗ ร้อย ๆ สำเร็จ จึงเสด็จไปคีรีวงกฎเป็นดาบสฤาษี ได้สละพระ

ชาลี และนางกัณหาพระราชบุตรธิดา ให้เป็นบุตตทาน บริจาคแก่ชูชกพราหมณ์พฤฒาจารย์ แล้วได้ทรงอำนวยพระมัทรีเยาวมาลย์มิ่งมเหสีแก่อินทพราหมณ์ เป็นมิ่งมงกุฎมหาบริจาคทานปรมัตถบารมี อันเป็นยอดยากที่บุคคลจะพึงกระทำได้ พระองค์สละได้โดยง่ายดาย ด้วยมีพระกมลมุ่งหมายต่อพระบวรสมันตญาณ ครั้นสุดสิ้นพระชนมายุแล้ว ก็เสด็จดับขันธสวรรคต ขึ้นไปอุบัติปรากฏเป็นสันตุสิตเทวราชในอมรพิมานสวรรค์ เสวยมไหศุริยมหันตมโหฬาร ในดุสิตพิมานสิ้นกาลช้านานกำหนดอายุได้ ๔ พันปีทิพย์ แล้วเสด็จจากดุสิตพิมาน-มาศมาถือเอาปฏิสนธิชาติในมาตุคัพโภทรแห่งพระมารดาผู้ทรงพระนามสิริมหามายาราชเทวี เป็นอัครมเหสีแห่งสมเด็จพระเจ้าสิริสุทโธทนมหาราชบรมกษัตริย์ ผู้เสวยศวรรยาธิปัตในกรุงกบิลพัสดุ์ธานี เมื่อพระชนนีมีครรภ์ครบจำนวนถ้วนทศมาสแล้ว ก็ประสูติจากครรภ์พระมารดาในป่าลุมพินีวัน พร้อมด้วยอัศจรรย์จลาจลทั่วสลกชมพูหมื่นโลกธาตุ ครั้นทรงพระเจริญใหญ่ได้ ๑๖ ปี พระองค์ก็ได้ราชาภิเษกเป็นเอกอัครราชาธิบดี เสวย

มไหศุริยสมบัติอยู่ในฆราวาสได้ ๒๙ ปี ได้ทอดทัศนาการจตุนิมิตทั้ง ๔ คือคนพิการชรา และคนเป็นโรคาพยาธิ และคนตายวายชีวิต เห็นเพศบรรพชิตเป็นคำรบ ๔ ก็มีพระกมลหฤทัยน้อมไปในที่จะทรงบรรพชาเพศ เห็นอนิจจังสังเวชเบื่อหน่ายจากศิริราชสมบัติ

จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งนายฉันนามาตย์ ให้ผูกม้าแก้วกัณฐอัศวราช นายฉันนามาตย์ก็ผูกม้าพระที่นั่งในเวลาราตรี นำอัสสดรพาชีมาประทับไว้ตามพระหฤทัยประสงค์พระองค์ก็ขึ้นสู่หลังม้าพระที่นั่งออกจากพระราชนิเวศน์มไหศวรรย์ เป็น ๒ คนกับนายฉันนามาตย์นั้น พระหฤทัยจะได้หวั่นไหวพะว้าพะวังด้วยพระราชวังและพระราชบิดามารดาพระพิมพาและพระราหุลหามิได้ ตั้งพระหฤทัยด้วยพระบวรสมันตญาณ ครั้งนั้นบรรดาเทวดาทั้งหลาย ก็พากันมาติดตามดู เสด็จแน่นหนาทั้งหนาและหลัง พระองค์ก็เสด็จรีบไปถึงฟากฝั่งแม่น้ำอโนมานที มีอยู่ ณ ที่สุดพระนคร แล้วจึงให้สัญญาแก่ม้าแก้วด้วยส้นพระบาท เพื่อจะเผ่นโผนโจนข้ามแม่น้ำไป ม้ากัณฐอัศวราชก็โลดโผนโจนข้ามแม่น้ำไปได้ถึง

ฝั่งโน้นด้วยพระบาทบารมี แสดงนิมิตเหตุที่พระองค์
ได้รื้อขนเวไนยชน ให้ข้ามพ้นห้วงมหรรณพภพสงสาร
สมเด็จพระชินวรผู้ทรงญาณ ก็ทรงตัดพระโมลีด้วยพระ
แสงขรรค์ ซัดมวยพระโมลีนั้นขึ้นไปในท้องนภากาศ
สมเด็จอัมรินทราธิราช ก็นำเอาผะอบแก้วมณีมารองรับ
พระโมลีมวยพระเกศ อัญเชิญขึ้นไปประดิษฐานไว้ใน
พระจุฬามณีเจดีย์ เป็นที่ไหว้สักการะบูชาแก่เทวดาใน
สรวงสวรรค์ ส่วนท้าวฆติการมหาพรหมนั้น ก็นำเอา
ไตรจีวรบาตรบริขารมาถวายในขณะนั้น สมเด็จพระชิน-
วงศ์ก็ทรงบรรพชาในปีเถาะ ตั้งพระหฤทัยอุทิศเฉพาะ
ต่อพระบวรสมันตญาณ ครั้นทรงบรรพชาเสร็จแล้ว ก็
เสด็จไปทรงกระทำทุกกรกิริยามหาปัฏฐานวิริยภาพความ
เพียรอันยิ่งใหญ่ ในอัญญประเทศราวไพร ใกล้แดน
พระนครพาราณสีได้ ๑ พระวัสสา ครั้นแล้วก็เสด็จไป
รับข้าวมธุปายาสอันนางสุชาดาถวายด้วยบาตร ทรงฉัน
ข้าวมธุปายาสสิ้นประมาณ ๔๙ ก้อน สำเร็จแล้วจึงเสด็จ
ไปสู่แม่น้ำเนรัญชรา ลอยถาดเสี่ยงพระบารมี ถาดทอง
ก็ลอยเร็วรี่ตัดสายชลกระแสสินธุ์ ประการหนึ่งว่าพระ

ยาสุวรรณราชหงส์บิน ครั้นแล่นออกไปไกลได้ ๑๖ ศอกแล้ว ก็จมลงตรงพิภพแห่งพระยากาฬนาคราช ลงไปสถิตประดิษฐานอยู่กับถาดแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้น ครั้นเวลาสายัณหสมัย พระองค์ก็เสด็จไปสู่ควงไม้มหาโพธิ์ ทรงรับหญ้าคา ๗ กำอันโสตถิพราหมณ์นำมาถวาย พระองค์ก็ทรงเกลี่ยลงซึ่งหญ้าคาเสี่ยงสัตยาธิษฐาน หญ้าคาก็บันดาลบังเกิดเป็นรัตนบัลลังก์สูงประมาณได้ ๔ ศอก ประดิษฐานอยู่ภายใต้ต้นไม้มหาโพธิ์ พระมหาบุรุษราชเจ้านั้น ก็เสด็จขึ้นทรงสถิตเหนืออปราชิตบัลลังก์ ตั้งพระสมาธิจิตมั่นมิได้หวั่นไหว ในเวลาสายัณหสมัยก็ทรงกำจัดเสียได้ซึ่งปัญจพิธมาร มีพระยาวัสสวดีมาราธิราชเป็นประธานกับทั้งมารเสนา ให้พ่ายแพ้อำนาจด้วยพระสมติงสบารมีญาณ ปลาศนาการหนีสิ้นแล้ว ในเวลาปฐมยามพระองค์ก็ยังจตุตถฌานให้บังเกิด ครั้นจตุตถฌานบังเกิดขึ้นแล้วก็ได้ซึ่งปุพเพนิวาส ระลึกชาติในหนหลังได้โดยอเนกชาติไม่ขัดขวาง ยับยั้งอยู่ด้วยปุพเพนิวาสญาณนั้นตลอดปฐมยามแล้ว ครั้นย่างเข้าปัจฉิมยาม พระองค์ก็ชำระ

เสียซึ่งทิพพจักษุญาณและทิพพโสตญาณ มีพระเนตรและพระกรรณ์ดุจทิพย์ เห็นแจ้งประจักษ์ในสัตว์และสังขารเห็นตลอดทั่วโลก และได้ทรงสดับเสียงประจักษ์แจ้งตลอดโลก พระองค์ทรงดำรงอยู่ด้วยพิธีชำระทิพ-จักษุญาณและทิพโสตญาณนั้น สิ้นเวลามัชฌิมยามแล้ว ครั้นล่วงเข้าปัจฉิมยาม พระองค์ก็ทรงปลงพระญาณ-ปัญญาลงในกิจที่จะพิจารณาปัจจยาการคือ พระปฏิจจ-สมุปบาทธรรม ๑๒ ประการ มีอวิชชา เป็นอาทิ มีชรามรณะเป็นปริโยสาน เป็นอนุโลมถอยหน้าถอยหลังไป ๆ มา ๆ เมื่อเวลาปัจจุสมัยจะใกล้รุ่ง พระองค์ก็ได้สำเร็จแก่พระบวรสยัมภูตรัสรู้แจ้งจบตลอดไปในสรรพเญยยธรรมทั้งปวง ด้วยอาการมิได้วิปริต ประดับด้วยพระคุณทั้งปวง มีทศพลญาณและจตุเวสารัชชญาณเป็นต้นและประดับ พร้อมไปด้วยพระคุณเนมิตกนามทั้ง ๙ ประการ มีพระอรหังเป็นต้น เป็นบรมทักขิเณยยบุคคลอันประเสริฐ สมควรที่จะรับทักขิณาทานและสรรพเครื่องสักการะบูชาวรามิสอันประเสริฐ ของเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลายในแหล่งโลกธาตุ เป็นบรมโลกนาถ

อัครนายก แนะนำสรรพเวไนยให้ขึ้นสู่มรรคาอันเกษม กล่าวคือมรรคผลและนิพพาน และเป็นบรมศาสดาจารย์ของเทวดา และมนุษย์ทวยนิกรทั้งปวง ฯ

เมื่อพระองค์ได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณแล้ว แต่นั้นมา พระองค์ก็ตั้งพระทัยที่จะตรัสเทศนาเรื้อขนเวไนยสรรพสัตว์ จึงเสด็จไปตรัสพระธรรมเทศนาพระธัมมจักรกัปปวัตนสูตร โปรดปัญจวัคคีย์ภิกษุทั้ง ๕ ณ ที่ป่าอิสิปตนมิคทายวัน ยังพราหมณ์ทั้งหลาย ๑๐ โกฏิ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประธาน ให้ดูดดื่มซึ่งน้ำอมฤตรสวารี กล่าวคือ พระอรหัตตผล เวลาวันนั้นพรงองค์ทรงเห็นซึ่งอุปนิสสัยของยสกุลบุตร อันมีความเบื่อหน่ายจากเพศฆราวาส แล้วละเสียซึ่งเคหสถานออกจากบ้านไปในเวลาราตรีกาล พระองค์ทรงประทานซึ่งเอหิภิกขุแก่ยสกุลบุตร ยังยสกุลบุตรให้บรรลุมรรคผล คือพระนิพพานแล้ว ยังสหายแห่งพระยสะ ๕๔ คน ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสมบท แล้วก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ทั้ง ๕๔ คนนั้น ในระหว่างนั้น ก็บังเกิดมีพระอรหัตต์ขึ้นในโลก ๖๑ พระองค์ด้วยกัน กับ

ทั้งพระองค์ด้วย ครั้นแล้วพระองค์ก็ส่งพระอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้นไป เพื่อจะให้แนะนำสั่งสอนสรรพสัตว์ทั้งหลายในทิศานุทิศทั้งหลายทั้งปวง ส่วนพระองค์เองเสด็จตรงไปในอุรุเวลาประเทศ ได้ทรงทรมานพวกกุมาร ๓๐ คน ในระหว่างมรรคาในราวป่ากัปปาสิกวัน ยังกุมารทั้ง ๓๐ คนนั้นให้ดำรงในมรรคผล มีพระโสดาเป็นต้น มีพระอรหัตตผลเป็นปริโยสาน แล้วพระราชทานเอหิภิกขุอุปสมบท ส่งให้ไปในทิศานุทิศทั้งปวง ส่วนพระองค์ก็เสด็จไปยังอุรุเวลาประเทศ แสดงพระปาฏิหาริย์มีประการเป็นอันมาก เพื่อทรมานชฎิล ๓ คน พี่น้องมีอุรุเวลากัสสปะเป็นต้น กับทั้งบริวารประมาณ ๑ พัน ยังพวกชฎิลทั้งหลายเหล่านั้นให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุ สำเร็จแล้วก็ประทานเทศนาอาทิตตปริยายสูตรในเขตคยาสีสะประเทศ ยังชฎิกภิกษุทั้งหลายให้ดำรงอยู่ในพระอรหัตตผล สมเด็จพระทศพลก็แวดล้อมด้วยเหล่าพระอรหันต์ ๑ พันพระองค์ เสด็จตรงไปยังลัฏฐิวโน-ทยานใกล้อุปจารนครราชคฤห์ เพื่อปลดเปลื้องเสียซึ่งปฏิญาณแห่งพระเจ้าพิมพิสารบรมกษัตริย์ ๆ ก็เสด็จออก

มากระทำปัจจุคคมนาการรับเสด็จ กับด้วยพราหมณ์คฤหบดีทั้งปวงมีประมาณ ๑๒ หมื่น เมื่อได้รับพระราชทานอมฤตรสพระสัทธรรมเทศนา ของสมเด็จพระพุทธ-องค์ ก็ได้ดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผลเป็นชน ๑๑ หมื่นเอกนหุตฺตํ ยังพราหมณ์และคหบดีอีก ๑ หมื่นนั้น พระองค์ให้ดำรงอยู่ในพระไตรสรณคมน์ แล้วเสด็จไปสู่พระนครราชคฤห์ทรงรับพระเวฬุวนาราม อันสมเด็จบรม-กษัตริย์กรุงมคธาธิบดี ทรงพระอุทิศถวายเพื่อเป็นบรมพุทธาธิวาสวิหาร พระองค์ก็ทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ พระเวฬุวันนั้น ฯ

ครั้งนั้นพระอัครสาวกทั้ง ๒ คือ พระโมคคัลลานและพระสารีบุตร ได้พาบริวารของตน ๆ คนละ ๒๕๐ มาขอบรรพชา สมเด็จพระศาสดาก็ทรงประทานเอหิภิกขุอุปสมบทแก่อัครสาวกทั้ง ๒ พระองค์ แล้วทรงกระทำสาวกสันนิบาตประชุมพระสงฆ์สาวก ยกที่เอตทัคคัฏฐานเลิศฝ่ายข้างมีฤทธิ์แก่พระโมคคัลลานทุติยสาวก แล้วทรงยกเอตทัคคัฏฐาน เลิศฝ่ายข้างปัญญาแก่พระสารีบุตรอัครสาวก แล้วยกที่เอตทัคคัฏฐาน เลิศฝ่ายข้างธุดงค์

แก่พระมหากัสสปะเถระดติยะสาวก และประทานเอต-ทัคคัฏฐาน เลิศฝ่ายข้างทรงไว้ซึ่งพระวินัยแก่พระอุบาลีเถระ และประทานเอตทัคคัฏฐาน เลิศฝ่ายในที่ทั้ง ๕ แห่งผู้มีพหุสูตและอุปัฏฐากเป็นต้น แก่พระผู้เป็นเจ้าอานนท์พุทธอนุชาแล้ว ก็ทรงกระทำสันนิบาตประชุมพระอริยสาวิกาทรงประทานเอตทัคคะ เลิศฝ่ายข้างมีฤทธิ์แก่พระอุบลวัณณาเถรีอัครสาวิกาเบื้องซ้าย แล้วประทานที่เอตทัคคะ เลิศฝ่ายข้างปัญญา แก่พระเขมาเถรีภิกษุณี อัครสาวิกาฝ่ายขวา ฯ

ตโต ปฏฺฐาย เบื้องว่าในโลกรุ่งเรืองด้วยพระอริยเจ้าทั้งหลาย พระศาสนธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ก็แพร่หลายไพบูลย์ไปได้มากแล้ว จำเดิมแต่นั้นมา พระองค์ก็ทรงอุตสาหะตั้งพระหฤทัยแต่ที่จะรื้อขนเวไนยชน ให้ข้ามพ้นห้วงมหรรณพภพสงสารชราโศกโอฆกันดาร อุตส่าห์ทรมานพระกายไม่คิดเห็นแก่ความลำบาก ทรงพระอุตสาหเสด็จเที่ยวไปในคามนิคมชนบทราชธานีน้อยใหญ่ ตั้งพระหฤทัยแต่ที่จะตรัสพระธรรมเทศนาสั่งสอนสรรพนิกรชน ให้ได้ประสบซึ่ง

อมฤตรสวารีอันเลิศ กล่าวคือมรรคผลและนิพพาน ตราบเท่าบรรจบพระชนมายุกาลครบจำนวน ๔๕ ปี ถ้าจะกำหนดนับแต่วันประสูตินั้นมา กว่าจะได้ออกสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชานั้นมาได้ ๒๙ ปี นับแต่วันทรงบรรพชาแล้ว และทรงบำเพ็ญมหาปธานวิริยภาพทุกกร-กิริยานั้น นับได้ ๖ พระวัสสา จึงได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ นับแต่วันได้ตรัสแล้วเที่ยวโปรดเวไนยสรรพสัตว์อยู่นั้น ๔๕ พระวัสสา ถ้าจะสิริรวมพระชนมายุทั้งสิ้นก็ได้ ๘๐ พระวัสสาบริบูรณ์ ถ้าจะกำหนดพระกายโดยสูงนั้นได้ ๘ ศอก พระฉัพพรรณ-รังษีซ่านออกจากพระบวรกาย โดยปกติธรรมดาสิ้นทั้งกลางวันและกลางคืน ประมาณได้ ๑ วา ฯ

ปางเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงทรมานเที่ยวโปรดสัตว์อยู่ ตราบเท่าพระชนมายุครบจำนวนถ้วน ๘๐ ทัศบริบูรณ์แล้ว ก็พาภิกษุบริวารคมนาการสู่กรุงกุสินารามหานครราชธานี เสด็จเข้าไปอาศัยในสาลวโนทยานที่ประพาสแห่งพระเจ้ามัลลราชทั้งปวง เสด็จบรรทม

เหนือพระแท่นศิลาอาสน์ระหว่างนางรังทั้งคู่ สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้าก็ทรงพระมหากรุณาประทานบรรพชาแก่สุภัททปริพพาชก อันเป็นปัจฉิมพุทธเวไนยด้วยเอหิภิกขุเสร็จแล้ว ครั้นล่วงเข้าปัจฉิมยามจวนจะใกล้รุ่ง พระองค์ก็เสด็จดับขันธ์เข้าสู่พระนิพพาน ในปีมะเส็ง เพ็ญเดือน ๖ รุ่งขึ้นเป็นวันพุธนั้น ฯ

เตนาหุ โปราณา เหตุนั้นพระโบราณาจารย์เจ้าทั้งหลาย จึงได้ประพันธ์ผูกเป็นประณามคาถาสำหรับนมัสการสมเด็จพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาล อันสมเด็จพระพุทธเจ้าผู้เป็นสัทธาธิกสัพพัญญู ได้ทรงกระทำพุทธการกธรรมพุทธาภินิหารใกล้บาทมูลทุก ๆ พระองค์มานั้น เป็นคำรบที่ ๒ คือ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ซึ่งแปลความโดยอัตตโนมัตยาธิบายว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายประณามน้อมนมัสการ ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑ ล้าน ๒ หมื่น ๔ พัน ๕๕ พระองค์ โดยเศียรเกล้าใช่แต่เท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าจะขอถวายนมัสการ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ ซึ่งพระธรรมและพระอริยสงฆ์ผู้เป็นพระสาวกของสมเด็จ-

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑ ล้าน ๒ หมื่น ๔ พัน ๕๕ พระองค์นั้น ด้วยความเอื้อเฟื้อ เพื่อจะป้องกันกำจัดเสียซึ่งสรรพอุปัททวะทั้งหลาย อนึ่งอันตรายเป็นอันมาก ขอจงให้พินาศฉิบหายไปอย่าได้เหลือเศษได้ ด้วยอานุภาพที่ได้กระทำประณามนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย และอานุภาพอันได้กระทำการนอบน้อมแก่พระธรรมเจ้า และพระสังฆเจ้าทั้งหลาย ในกาลบัดนี้เถิด สิ้นเนื้อความในประณามคาถาแห่ง นโม เป็นคำรบ ๒ แต่เท่านี้ ฯ

ขอท่านทานาธิบดีทั้งปวง พึงสันนิษฐานเถิดว่า นโม จบที่ ๒ นี้ เป็นพระคาถาสำหรับประณามนมัสการพระพุทธเจ้าทั้งหลายดังที่ได้บรรยายมาแล้วนั้น ล้วนเป็นส่วนพระสัทธาธิกสัมพุทธเจ้า ซึ่งได้ประสบพบมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

ลำดับนี้จะได้วิสัชชนาใน นโม ในจบที่ ๓ สืบต่อไป ความว่า การประณามคาถาจบที่ ๓ นี้ พระโปราณาจารย์เจ้าแต่งตั้งไว้ สำหรับได้นมัสการพระพุทธเจ้าทั้งปวง ๒ ล้าน ๔ หมื่น ๘ พัน ๑ ร้อย พระองค์

อันเป็นส่วนพระวิริยาธิกสัพพัญญูโพธิสัตว์ แรกสร้างพระบารมีบำเพ็ญอภินิหารพุทธการกธรรม ได้ประสบพบปะมานั้น ฯ

แท้จริง พระเนยยะผู้บำเพ็ญพุทธาภินิหารเป็นวิริยาธิกโพธิสัตว์ กำหนดพระบารมีเพียง ๑๖ อสงไขยกำไรแสนมหากัปป์ ได้ประสบพบพระพุทธเจ้ามาเป็นอันมากกว่ามาก กำหนดนับได้ ๒ ล้าน ๔ หมื่น ๘ พัน ๑ ร้อย ๘ พระองค์ มากกว่าพระวิปจิตัญญูผู้บำเพ็ญพระบารมีเป็นสัทธาธิกโพธิสัตว์นั้นถึง ๒ พันเท่า แม้จะกำหนดกาลแต่เมื่อแรกเริ่มสร้างพระบารมีนั้นมากว่าจะได้สำเร็จแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ก็นานยิ่งนักกำหนดถึง ๙๐ อสงไขยกำไรแสนมหากัปป์ มากกว่าพระสัทธาธิกะเป็น ๒ เท่า ก็และข้อซึ่งกำหนดว่า พระวิริยาธิกสัมมาสัมพุทธเจ้า สร้างพระบารมี ๑๖ อสงไขยกำไรแสนมหากัปป์นั้น กำหนดตั้งแต่แรกได้ลัทธาเทศพยากรณ์ทำนาย ในศาสนาสมเด็จพระพุทธเจ้าเป็นนิยตโพธิสัตว์ มีพระบารมีอันเที่ยงที่จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้นต่างหาก ก็อันที่แท้นั้นทรงสร้างพระบารมี

ถึง ๘๐ อสงไขยกำไรแสนกัปป์ คือกำหนดนับแต่ตรึกนึกในพระทัยว่า จะตรัสเป็นพระพุทธเจ้า แต่ยังออกพระโอษฐ์วาจามิได้ อันเป็นส่วนมโนปณิธานนี้นานนับได้ ๒๘ อสงไขย จึงออกพระวาจาได้ ได้พบพระพุทธ-เจ้า ๕ แสนพระองค์ กำหนดแต่แรกออกพระวาจาได้แล้วนั้น ปั่นเป็นส่วนวจีปณิธานนานนับได้ ๓๖ อสงไขย จึงปรารถนาพร้อมทั้งกายและวาจาและน้ำใจได้ ได้พบพระพุทธเจ้าถึง ๑ ล้าน ๕ แสน ๔ หมื่น ๘ พันพระองค์ กำหนดแต่ออกพระวาจาปรารถนาพร้อมทั้งกายและวาจาแต่แรกได้ลัทธาเทศในสำนักพระพุทธเจ้า เป็นส่วนวจีปณิธานก็นานนับได้ ๑๖ อสงไขยกำไรแสนกัปป์ ได้พบพระพุทธเจ้า ๑ ร้อย ๘ องค์ ถ้าจะนับรวมทั้งสิ้นแต่แรกสร้างพระบารมีมาจนได้ตรัสรู้ จึงเป็น ๘๐ อสงไขยแสนกัปป์ด้วยกัน รวมพระพุทธเจ้าได้ ๒ แสน ๔ หมื่น ๘ พัน ๑ ร้อย ๘ พระองค์ อันนี้เป็นประเภทแห่งพระ-วิริยาธิกโพธิสัตว์เจ้าทุก ๆ พระองค์มา เหมือนอย่างในภัททกัปป์อันเป็นปัจจุบันนี้ มีพระเนยยโพธิสัตว์จัดเป็นวิริยาธิกพุทธเจ้าอยู่พระองค์หนึ่ง คือพระศรี

อริยเมตไตยมหาบุรุษ อันจักได้มาอุบัติตรัสเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาลนั้น ฯ

แท้จริง องค์พระอริยเมตไตยหน่ออบรมโพธิสัตว์เจ้านั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธาภินิหารพุทธการกธรรม ฝ่ายวิริยาธิกโพธิสัตว์ยิ่งด้วยความเพียร ครบจำนวนถ้วน ๙ อสงไขย ๗ แสนกัปป์ใกล้จะบริบูรณ์แล้ว ได้สันสรณาการเวียนว่ายอยู่ในมนุษย์และสวรรค์ สิ้นกาลเป็นอันมาก ครั้นต่อมาพระพุทธศาสนาสมเด็จพระพุทธเจ้าของเราในปัจจุบันนี้ พระศรีอริยเมตไตยบรมโพธิสัตว์เจ้านั้น ก็ได้อุบัติบังเกิดเป็นพระราชโอรสแห่งนางกาญจนเทวี ผู้เป็นอัครมเหสีสมเด็จบรมกษัตริย์อชาตศัตรุราช ในกรุงราชคฤห์ ทรงพระนามชื่อว่าอชิตกุมาร ครั้นทรงเจริญวัยวัฒนาการ ได้สดับพระธรรมเทศนา เฉพาะพระพักตร์มณฑลแห่งสมเด็จพระศาสดา ก็ศรัทธาเลื่อมใสออกทรงบรรพชาในพระพุทธศาสนา บำเพ็ญคันถธุระปริยัติธรรม ก็ถึงซึ่งความชำนาญแคล่วคล่องในห้องพระไตรปิฎก ครั้นมาเมื่อสมเด็จพระบรมนายกโลกนาถ เสด็จมาทรงทรมานพระ

บรมญาติวงศ์ อันมีมานะกะด้างให้อ่อนน้อมยอมถวายอภิวาทพระองค์แล้ว ก็เสด็จจำพรรษาอยู่ในนิโครธารามอันพระประยูรญาติสร้างถวายนั้น ฯ

อถโข ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระมหาปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระเจ้าแม่น้า ทรงพระราชศรัทธานำเอาคู่ผ้ายุคลพัสตร์อันใหญ่ อันพระนางตั้งพระทัยอุตส่าห์ปั่นทอเย็บย้อมด้วยพระองค์เอง ด้วยมีพระหฤทัยประสงค์จะถวายให้เป็นพระภูษาทรง ของสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้านั้น พระนางก็ไปสู่วิหารถวายนมัสการสมเด็จพระศาสดาจารย์แล้ว ก็น้อมนำเอาคู่ผ้ายุคลพัสตร์นั้น เข้าไปถวายใกล้บาทยุคลของสมเด็จพระศาสดา สมเด็จพระพุทธองค์เจ้าจึงมีพระพุทธฎีกา ตรัสอนุญาตให้พระเจ้าแม่น้าถวายในหมู่พระภิกษุสงฆ์ จะได้ทรงรับด้วยพระองค์เองหามิได้ สมเด็จพระเจ้าแม่น้าก็กราบทูลอ้อนวอน เพื่อจะให้ทรงรับถึง ๒—๓ ครั้ง พระองค์ก็ทรงห้ามเสียสิ้นวาระ ๓ ครั้ง ภายหลังจนพระอานนท์เข้าไปช่วยกราบทูลอ้อนวอน พระองค์ก็ทรงพระมหากรุณาตรัสเทศนาทักขิณาวิภังคสูตร แสดงซึ่งสังฆทาน ๗

ประการ ยังสมเด็จพระเจ้าแม่น้าให้เลื่อมใสในคุณแห่งพระภิกษุสงฆ์ เพื่อจะให้เจตนาเดิม ๓ ประการ แห่งพระเจ้าแม่น้านั้นเจริญขึ้นอีก ๓ ดวงเป็น ๖ ดวงด้วยกันด้วยมีพระพุทธประสงค์จะยังยุคลพัสตร์ทานนั้น ให้มีผลขึ้นไปอีก ๒ เท่า สมเด็จพระเจ้าแม่น้ามหาปชาบดีโคตมีเจ้า ก็น้อมเอาคู่ผ้ายุคลพัสตร์นั้นเข้าไปถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระโมคคัลลานและพระสารีบุตรเป็นประธาน อันนิสัชชนาการนั่ง ณ ที่อันดับแต่พุทธาอาสน์เป็นแถวกัน พระสงฆ์ทั้งปวงมีคู่พระอัครสาวกเป็นต้นนั้น จะได้รับแต่สักองค์ก็ไม่มี พระนางก็ถวายเป็นลำดับ ๆ ลงไป ตราบเท่าถึงพระอชิตภิกษุ ซึ่งเป็นสังฆนวกะ นั่งอยู่ ณ ที่สุดแห่งเถราอาสน์นั้น ส่วนสมเด็จพระแม่น้าเจ้า ก็มีพระอาการพาลจะเศร้าสร้อยเสียน้ำพระทัย แล้วทรงพระดำริว่า อลกฺขิกา โอ อาตมานี้ชะรอยจะเป็นคนมีบุญด้อย หาวาสนามิได้เสียแล้วกะมังหนอ พระเถรานุเถระทั้งหลายที่เป็นผู้ใหญ่ ๆ มีพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานเป็นต้น แม้พระองค์เดียวก็มิได้สงเคราะห์รับยุคลพัสตร์ทานของอาตมา กลับมา

ได้แก่พระภิกษุผู้เป็นสังฆนวกะบวชใหม่ นั่งอยู่ ณ ที่สุดแห่งเถราอาสน์เห็นปานฉะนี้ ฯ

ภควา องค์สมเด็จพระบรมโลกนาถ ทรงเห็นพระเจ้าแม่น้ำมีพระอาการพาลจะโศกเศร้าเสียน้ำพระทัย พระองค์มีพระพุทธประสงค์จะยังพระเจ้าแม่น้ำให้เสื่อมโศกาวายเทวศ จึงทรงบันดาลให้บาตรทรงเสลมัยพุทธบริโภคของพระองค์อันตรธานหาย ขึ้นไปประดิษฐานอยู่ในกลีบเมฆคัดนัมพรประเทศนิลปถวิถี ในขณะนั้นด้วยอำนาจพระอิทธาภิสังขาร เพื่อจะประกาศคุณของพระอชิตภิกษุหน่อพุทธางกูรให้ปรากฏแก่บริษัท จึงทรงอธิษฐานว่า อย่าให้พระสงฆ์ทั้งปวงหาบาตรของตถาคตนี้พบเลย นอกจาาอชิตะภิกษุองค์เดียวเท่านั้น ทรงอธิษฐานฉะนี้แล้ว ก็มีพระพุทธฎีกาดำรัสสั่งพระสงฆ์มีคู่พระอัครสาวกเป็นอาทิ ให้เที่ยวหาบาตรทรงพระองค์พระสาวกที่ทรงรับสั่งนั้น แม้แต่องค์เดียวก็หาพบบาตรไม่ สมเด็จพระนราสภจึงทรงดำรัสสั่งอชิตะภิกษุ ให้เที่ยวหาบาตรทรงเสลมัย พระอชิตภิกษุจึงดำริแต่ในใจว่า แต่บรรดาพระสงฆ์ที่ทรงฤทธิ์วิชชาฌานสมาบัติ

ชำนาญดีแล้วก็ยังหาไม่พบ ก็ตัวอาตมานี้เป็นคนหาฌาน-สมาบัติมิได้ ไฉนสมเด็จพระองค์จึงทรงบัญชา ให้อาตมาเที่ยวหาบาตรเสลมัยพุทธบริโภคเล่า ชะรอยเหตุจะพึงมีเป็นเที่ยงแท้ พระผู้เป็นเจ้ามากระทำสันนิษฐานแน่ตระหนักฉะนี้แล้ว ก็ถวายอภิวาทสมเด็จพระบรม-โลกนาถ ถอยออกมาประดิษฐาน ณ ที่เฉพาะพระพักตร์ แล้วกระทำซึ่งสัตยาธิษฐานเสี่ยงพระบารมีของพระผู้เป็นเจ้า ให้บาตรของสมเด็จพระศาสดาเจ้ามาประดิษฐาน ณ ที่เฉพาะหน้า พอเสร็จคำสัตยาธิษฐาน บาตรทรงเสลมัยก็เลื่อนลอยลงมาจากกลีบเมฆ มีอุปมาดังแมลงภู่บินลงมาสู่คลองพระหัตถ์แห่งผู้เป็นเจ้า ควรจะพิศวงอัศจรรย์ยิ่งนัก เห็นประจักษ์ตาแห่งมหาชนทั้งปวง พระผู้เป็นเจ้า จึงน้อมเอาบาตรตรงเข้าไปถวายสมเด็จ-พระศาสดา

ครั้งนั้น บรรดาพุทธบริษัททั้งปวง ต่างก็บังเกิดความพิศวงอัศจรรย์ ชวนกันสรรเสริญพระอชิตภิกษุนั้นเป็นโกลาหล สมเด็จพระทศพลก็ทรงพระพุทธพยากรณ์ทำนายพระอชิตะภิกษุ ผู้เป็นหน่อพุทธางกูร

ณ ท่ามกลางบริษัททั้งปวงว่า ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย อชิตภิกษุผู้เป็นสังฆนวกะนี้ สืบไปในอนาคตกาลเบื้องหน้า จะได้ตรัสเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในลำดับแห่งพระศาสนาของตถาคต ทรงพระนามชื่อว่าพระศรีอริยเมตไตย ในภัททกัปป์นี้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สืบไปในอนาคตกาลเบื้องหน้าเป็นอันมาก เมื่อหาศาสนามิได้แล้ว ครั้งนั้นหมู่มนุษย์นิกรทั้งหลาย จักบังเกิดความประมาทมากในสันดาน เมื่อความประมาทหนาขึ้นในสันดานของมนุษย์ทั้งหลาย ที่นั้นอายุของมนุษย์ทั้งหลายก็จักลดน้อยถอยลงไป ๆ ตราบเท่าตั้งอยู่เพียง ๑๐ ปีเป็นอายุขัย กำหนดอายุทารกเกิดมาได้ ๕ ปี ก็กระทำการอาวาหและวิวาหมงคลแก่กันและกัน ลำดับนั้นก็บังเกิดสัตตันตรกัปป์ฆ่าฟันกัน มนุษย์ทั้งหลายที่มีปัญญาก็หนีไปเร้นซ่อน รักษาศีลภาวนาอยู่ในตรอกห้วยและลำธารเขา ครั้นถ้วนกำหนดสัตตันตรกัปป์ประมาณ ๗ วันแล้ว คนที่ใจบาปหยาบช้าตายไปสิ้น ยังเหลืออยู่แต่คนที่มีใจเป็นกุศล ประกอบไปด้วยจิตเมตตาจึงออกมาจากที่เร้น แลเห็นซึ่งกันแลกัน ก็บังเกิดความ

เมตตากรุณา อาลงฺคิตฺวา จึงสวมกอดซึ่งกันแลกัน แล้วก็ชวนกันเจริญภาวนารักษาศีล ๕ ประการ เป็นนิจศีล ศีล ๘ ประการ เป็นอุโบสถศีล รักษาศีล ๑๐ ประการ เป็นอติเรกศีล ทำอย่างนี้เป็นนิตย์มา อายุนั้นก็ค่อยวัฒนาเจริญขึ้นไปถึง ๒๐ ปีเป็นอายุขัย ตกว่ารักษาศีลเจริญเมตตาภาวนา อายุก็ยิ่งวัฒนาการเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปตั้งอยู่ถึงอสงไขยเป็นกำหนด ด้วยอานุภาพผลแห่งสุจริตธรรมนั้น ครั้นอายุวัฒนาการขึ้นถึงอสงไขยแล้ว มนุษย์ทั้งหลายก็มิได้เห็นความชรามรณะปรากฏ ครั้นชรามรณะไม่ปรากฏเช่นนี้แล้ว ทีนั้นเหล่ามนุษย์นิกรก็บังเกิดความประมาท เมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีความประมาทดังนี้แล้ว อายุก็ถอยน้อยลงมาเพียง ๘ หมื่นปีเป็นกำหนด ทารกทั้งหลายในครั้งนั้นมีอายุได้ ๑ ร้อยปี จึงจะกระทำอวาหและวิวาหมงคลแก่กันและกัน ห่าฝนก็จักบันดาลตกลงมามิได้ขาดฤดูกาล กำหนด ๕ วันตก ๑๐ วันตกโดยนิยมดังนี้ ปฐวี วฑฺฒติ แผ่นดินก็งอกงามเจริญราบรื่นดุจหน้ากลองชัยเภรี มนุษย์ทั้งหลายในสกลชมพูทวีปนั้น ก็จักประกอบไปด้วยความสุขเป็นอันมาก ประดับ

ไปด้วยเครื่องสรรพาภรณ์วิภูสิตต่าง ๆ อย่าง ประหนึ่งว่าเทพบุตรเทพธิดา ชมพูทวีปในกาลครั้งนั้น จักประกอบไปด้วยสีสรรอันจะให้สำเร็จซึ่งความปรารถนา น้ำในแม่น้ำน้อยใหญ่ ก็จักมีกระแสอันไหลขึ้นข้างหนึ่งลงข้างหนึ่ง ในกาลนั้นเมืองพาราณสีมีนามว่าเกตุมวดีราชธานี มีกำหนดโดยกว้างได้ ๑ โยชน์ โดยยาวได้ ๒ โยชน์ ไม้กัลปพฤกษ์ก็จักบังเกิดขึ้นแทบประตูพระนครทั้ง ๔ ทิศ กำแพงเมืองนั้นก็แล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ มีอาการดุจกรุงสุทัสนเทพมหานคร

นพกาโร เทวปุตฺโต ครั้งนั้น นพการเทพบุตรจักจุติลงมาบังเกิดเป็นบรมจักรพัตราธิราช ผ่านราชสมบัติในนครเกตุมวดีราชธานีนั้น ด้วยบุญญานุภาพของบรมจักรพรรดิ์นั้น ปราสาททั้งหลายล้วนแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ อันเคยเป็นนิวาสสถานแห่งพระยามหาปนาทบรมจักรพัตราธิราช ที่จมอยู่ในกาลครั้งนั้น จักค่อยเลื่อนลอยขึ้นจากคงคา ลอยมาโดยนภาลัยประเทศเวหา จักมาประดิษฐานตั้งลงตรงท่ามกลางพระนครเกตุมวดีนั้น **นาฏอิตฺถิโย** หญิงสนมนารีนาฏกำนัลประ

มาณ ๘ หมื่น ๔ พันนาง ก็จะมาบังเกิดขึ้นในปราสาท สำหรับบุญญานุภาพของบรมจักรนั้น จะมีพระราชโอรสประมาณ ๑ พันองค์ มีอชิตกุมารเป็นประธาน และบรมจักรนั้นจักประกอบไปด้วยแก้ว ๗ ประการ มีจักรแก้วเป็นอาทิ รตนสโร สระแก้ว ๗ ประการ ก็จักบังเกิดในที่ใกล้ปราสาทนั้น น้ำในสระนั้นจะประกอบไปด้วยกลิ่นอันหอมตลบไป และประกอบไปด้วยปทุมชาติ ๕ ประการ กษัตริย์ทั้งหลาย ๘ หมื่น ๔ พันพระนคร ในสกลชมพูทวีปนั้น จักมานอบน้อมอภิวันทนาการ ด้วยดอกไม้เงินดอกไม้ทอง และบรมจักรผู้ครองสมบัติในสกลชมพูทวีป ผู้เปรียบปานดุจทิพยสมบัติอันเป็นมโหฬาริกภาพ และจักมีปุโรหิตาจารย์ผู้หนึ่งยิ่งด้วยยศบริวาร เป็นพราหมณ์มหาศาลอันอุดมด้วยตระกูลและสรรพสมบัติ มีนามชื่อว่าสุภะพราหมณ์ มีภรรยาชื่อนางพราหมณีวดี

ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ณ กาลครั้งนั้นอชิตภิกษุอันจักตรัสเป็นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ เมื่อสันสรณาการ ท่องเที่ยวอยู่ในสวรรค์และมนุษย์สิ้นกาล

ช้านาน กว่าพระบารมีจะบริบูรณ์นั้นเป็นเวลาสิ้นพุทธันดรหนึ่งแล้ว และในชาติที่เป็นปัจฉิมภวิกชาติที่สุดแสวงหาพระสมติงบารมีครบบริบูรณ์นั้น จักได้ขึ้นไปบังเกิดเป็นเทพบุตร เสวยทิพยสมบัติในดุสิตพิมานนั้นกำหนดกาลได้ ๔ พันปีทิพย์ ตามประเพณีแห่งปัจฉิมภวิกโพธิสัตว์แล้ว เทเวหิ ยาจิโต และเทพดาทั้งหลายในโลกธาตุทั้งปวง จะพากันมากราบทูลอาราธนาเชื้อเชิญ พระองค์ก็จุติลงมาจากสวรรค์ชั้นดุสิต ถือเอาปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางพราหมณีวดี พราหมณี ในเพลาราตรีปัจจุสมัย อาสาฬหปุณฺณมี อุโบสถ ในวันเพ็ญเดือน ๘ ครั้งนั้นท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ ก็ลงมาอภิบาลรักษาครรภ์องค์พระอริยเมตไตรย บรมโพธิสัตว์นั้น ครั้นอยู่ในครรภ์ถ้วนกำหนดทศมาสแล้ว ก็ประสูติจากครรภ์แห่งพระมารดา พร้อมไปด้วยบุพพนิมิตมหัศจรรย์ ๓๒ ประการ สุรภิคนฺโธ กลิ่นอันหอมก็ฟุ้งไปในมงคลจักรวาลปราสาททั้ง ๓ ก็จักบันดาลปรากฏเกิดขึ้นด้วยบุญญาภิสมภารของพระบรมโพธิสัตว์ ปราสาทหนึ่งชื่อศิริวัฑฒนะ อันหนึ่งชื่อจันทนะ อันหนึ่งชื่อสิตถะ

ประกอบไปด้วยสตรีสาวทั้งหลาย อันเป็นบริวารแวดล้อมพระบรมโพธิสัตว์เจ้าประมาณได้ ๗ แสน มีนางจันทมุขีเป็นเอกอัครชายา เป็นใหญ่กว่าสตรีทั้ง ๗ แสนนั้น ๆ จะมีพระราชโอรสชื่อว่าวัฑฒนกุมาร ส่วนสมเด็จพระเมตไตยบรมโพธิสัตว์นั้น เสด็จขึ้นทรงรถแล้ว ก็ย่อมไปประพาสเล่นในสวนอุทยาน จักได้ทอดพระเนตรเห็นนิมิตทั้ง ๔ ประการ ก็มีพระหฤทัยเกิดสังเวช เสด็จกลับจากสวนอุทยานแล้ว ก็มีน้ำพระทัยน้อมไปในที่จะออกบรรพชา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะนั้นปราสาทอันแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการ ก็จะบันดาลเลื่อนลอยไปในนภากาศ พาองค์พระบรมโพธิสัตว์กับทั้งบริวาร เปรียบประดุจพญาสุวรรณหงส์เหมราช ส่วนท้าวพระยาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุทั้งปวง ก็จะชวนกันมาแห่แหนกระทำสักการะบูชา

สกลราชาโน ฝ่ายท้าวพระยาทั้งหลายในสากลชมพูทวีป ประมาณ ๘ หมื่น ๔ พันพระนคร กับหมู่มหาชนชาวนิคมชนบท ก็พากันมากระทำสักการะบูชา ส่วนพระยาสังขบรมจักรนั้นกับทั้งราชบริพาร ก็จะเสด็จ

ตามพระบรมโพธิสัตว์ไป ณ เบื้องหลัง ส่วนท้าวมหาพรหม ก็นำเอาทิพพเศวตฉัตรอันกว้างใหญ่ได้ ๖๐ โยชน์มากางกั้นพระบรมโพธิสัตว์ สมเด็จท้าวอมรินทราธิราชก็จะเป่าทิพพสังข์นำเสด็จไป ณ เบื้องหน้า สุยามะเทพบุตรก็จะเอาพัดวาลวิชนีมาพัดโบก สันตุสิตะเทพบุตรก็จักถือเอาซึ่งพัดใบตาลแก้วมณีงามบริสุทธิ์ ปัญจสิขเทวบุตรก็จักถือซึ่งพิณและบัณเฑาะว์อันเป็นทิพย์ มาบรรเลงถวายท้าวจาตุมหาราชทั้ง ๔ พระองค์ ก็มีพระหัตถ์ทรงพระแสงขรรค์มาคอยป้องกันในทิศทั้ง ๔ ขณะนั้นเทพดาและมนุษย์นาค และยักษ์คนธรรพ์ และสุบรรณทั้งหลายก็ติดตามพระบรมโพธิสัตว์เจ้าไปในเบื้องซ้ายขวา เบื้องหน้าและเบื้องหลัง โส เอวรูโป สิริภคุคสมฺปทาย สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ แวดล้อมไปด้วยยศบริวารอันเลิศเห็นปานดังนี้ เสด็จไปโดยเวหาประเทศ ด้วยกำลังบุญญานุภาพของพระองค์ และอานุภาพแห่งบรมจักรแล้วก็เลื่อนลอยมาประดิษฐานอยู่ ณ ประเทศที่ใกล้แห่งพญาไม้มหาโพธิพฤกษ์กากะทิง กับทั้งปรางคปราสาท ณ กาลครั้งนั้น ฯ

ตสฺมึ ขเณ ในขณะนั้น ท้าวมหาพรหมก็ถือเอาเครื่องอัฏฐสมณะบริขารทั้ง ๘ ประการ อันสำเร็จด้วยบุญฤทธิ์ ลงมาถวายองค์สมเด็จพระมหาโพธิเจ้า จึงเอาพระแสงขรรค์อันคมกล้า ทรงตัดเมาลีแล้วก็ซัดขึ้นไปในนภากาศ ท้าวสักกเทวราชก็นำเอาผะอบแก้วมณีลงมารองรับ เชิญไปประดิษฐานบรรจุไว้ในพระจุฬามณี หน่อพระชินสีห์ก็ทรงรับบริขารทั้ง ๘ ประการ จากพระหัตถ์ท้าวมหาพรหมแล้วทรงบรรพชา จักกระทำมหาปัฏธานวิริยะทุกกรกิริยาอยู่ ๗ วันแล้ว ก็จะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ภิกฺขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะเมื่อพระศรีอริยะบรมโพธิสัตว์เจ้า ทรงบรรพชาแล้วนั้น บรรดามหาชนทั้งหลายที่ตามเสด็จมานั้น ก็ชวนกันบรรพชาตาม

นาครุกฺโข อโหสิ โพธิรุกฺโข ไม้กากะทิงนั้นจะเป็นไม้พระศรีรัตนมหาโพธิ กำหนดโดยสูงได้ ๗๒๗ ศอก มีกิ่งงอกออกไป ๔ กิ่งยาวเท่า ๆ กัน ใบนั้นเขียวอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้งเมื่อองค์พระศรีอริยเมตไตยบรมโพธิสัตว์ จวนจะได้ตรัสแก่พระ-

สัพพัญญุตญาณนั้น พระยามาราธิราชก็จักมาดำริการณ์ดุจพระสิทธัตถะราชกุมารเมื่อแรกได้ตรัสฉะนั้น แล้วพระยามาราธิราชก็จะยกพยุหมหันตพลมารมา หวังจะผจญพระบรมโพธิสัตว์ ครั้นมาถึงขอบเขาจักรวาลพระยามาราธิราชและเสนามาร และเห็นอานุภาพพระบรมโพธิสัตว์เจ้าเป็นมโหฬาริกภาพ พระยามารก็ล่าทัพกลับไป ส่วนพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ก็เสด็จขึ้นสู่พระอปราชิตาอาสน์บัลลังก์ ณ เพลาสายัณห์สมัย ภายใต้ควงไม้พระศรีมหาโพธิพฤกษ์มณฑลนั้น เวลาปฐมยามก็ได้ซึ่งปุพเพนิวาสนุสสติญาณ ครั้นย่างเข้าปัจฉิมยามก็ได้ทิพพจักษุ และทิพพโสตญาณ ปจฺฉิมยาเม ครั้นย่างเข้าในเวลาปัจฉิมยามปัจจุสมัยจวนใกล้รุ่ง ก็ปลงปัญญาพิจารณาลงในปัจจยาการ โดยอนุโลมและปฏิโลมไป ๆ มา ๆ สมฺปาปุณิ ก็ได้สำเร็จแก่พระสร้อยสัพพัญญุตญาณยังมนุษย์ทั้งหลายคณนานับได้แสนโกฏิ ให้ดูดดื่มซึ่งอมฤตรสธาราเทพยดาทั้งหลาย ที่ได้บรรลุมรรคผลนั้นหาประมาณมิได้ และองค์พระเมตไตยบรมศาสดาจารย์กำหนดพระวรกายโดยสูงได้ ๘๘ ศอกโดยคณนา ปญฺจวี-

สติ วิตฺถารา ถ้าจะวัดโดยรอบได้ ๒๕ ศอก แต่ฝ่าพระบาทถึงพระชานุมณฑลนั้นยาว ๒๒ ศอก แต่พระชานุมณฑลขึ้นไปจนถึงพระนาภียาว ๒๒ ศอก แต่พระนาภีไปจนถึงรากขวัญยาว ๒๒ ศอก แต่พระรากขวัญไปจนถึงพระอุณณหิศนั้นยาว ๒๒ ศอก พระหัตถ์ทั้ง ๒ ยาวข้างละ ๒๐ ศอก ระหว่างพระพาหาทั้งสองยาวได้ ๒๕ ศอก พระรากขวัญแต่ละข้าง ๆ ยาวได้ ๕ ศอก นิ้วพระหัตถ์ยาวได้ ๕ ศอก พื้นพระหัตถ์ยาว ๕ ศอก พระโขนงทั้ง ๒ ข้างยาวได้ข้างละ ๕ ศอก ระหว่างพระโขนงทั้ง ๒ ยาวได้ ๕ ศอก พระศอยาวได้ ๕ ศอก พระโอษฐ์เบื้องบนยาวได้ ๑๕ ศอก พระโอษฐ์เบื้องล่างยาวได้ ๑๕ ศอก พระชิวหายาว ๑๐ ศอก พระเนตรทั้ง ๒ ข้างกว้างได้ ๗ ศอกปริมณฑลดวงพระเนตรทั้ง ๒ ข้าง ใหญ่ยาวได้ ๕ ศอกปริมณฑล พระกรรณทั้ง ๒ ข้าง กว้างข้างละ ๗ ศอกปริมณฑล โดยยาวข้างละ ๒๔ ศอกปริมณฑล พระอุณหิศกรม ๒๕ ทรงไว้ซึ่งอสีตยานุพยัญชนะ ๘๐ ประการ และพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ มีฉัพพรรณรังสีเปล่งออกประดุจดังสุวรรณธารา ครอบงำ

เสียซึ่งรัศมีพระจันทร์พระอาทิตย์ ส่องสว่างไปในหมื่นจักรวาล ทั้งกลางวันและกลางคืน มนุษย์ทั้งหลายบมิอาจจะกำหนดได้ว่าเป็นกลางวันและกลางคืน ด้วยพระ-รัศมีนั้นแผ่ไปในทิศทั้งปวงอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ มนุษย์ทั้งหลายกำหนดได้ว่ากลางวันและกลางคืน ด้วยสำเนียงนกร้องและดอกไม้บาน เมื่อสัตว์เดรัจฉานเนื้อนกทั้งหลายเที่ยวหาอาหารแล้วเมื่อใด มนุษย์ทั้งหลายก็กำหนดได้ว่าเป็นกลางวัน เมื่อนกทั้งหลายพากันเข้ารวงรังนอน มนุษย์ทั้งหลายก็สำคัญได้ว่าราตรี

มหาปทุมํ อนึ่งดอกปทุมชาติอันใหญ่ ก็ชำแรกพ้นพสุธาดลขึ้นมา ติสหตฺถมตฺตํ มีกลีบใบแห่งดอกบัวอันบานคอยรับพระบาทนั้นประมาณได้ ๓๐ ศอก กลีบน้อยนั้นยาวได้ ๑๕ ศอก มีเกสรยาวได้ ๒๐ ศอก มีฝักนั้นยาวได้ ๔๖ ศอก ละอองเกสรตวงได้ ๑๐ ทะนาน ประดิษฐานรองรับพระบาท ของบรมศาสดาจารย์ ขณะเมื่อจะทรงพระพุทธลีลาสไปในที่ทั้งปวง มนุษย์ทั้งหลายมิได้มีกิจที่จะต้องทำไร่ไถนาค้าขายและอาชีพ อโรคาหาโรคมิได้ ประกอบไปด้วยความสุขสนุกสำราญ มี

พุทธาธิคุณเป็นอารมณ์ทุกคืนทุกวัน มีแต่ว่าจะบริโภคอาหารอันเกิดแต่ไม้กัลปพฤกษ์ นุ่งห่มและเลี้ยงชีวิตของตน ๆ มิได้กันดารเดือดร้อน เป็นผาสุกยิ่งนัก ฯ

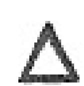
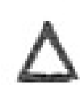
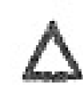
โส ภควา สมเด็จพระศรีอริยเมตไตยสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ณ กาลครั้งนั้น เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้สวนาการฟัง ก็ได้ดำรงอยู่ในธัมมาภิสสัยนับได้ถึง ๓ หมื่นโกฏิ เนื้อความตามที่ได้กล่าวมานี้ มีพิสดารอยู่ในเมตเตยยะพยากรณ์ แสดงมานี้แต่พอเป็นสังเขปนัย พอให้เห็นใจความว่า พระศรีอริยเมตไตยบรมโพธิสัตว์เจ้า ซึ่งจะได้มาตรัสในอนาคตกาลเบื้องหน้าในภัททกัปป์นี้นั้น พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระสมดึงสบารมี เป็นส่วนวิริยาธิกโพธิสัตว์ กำหนดพระบารมี ๘๐ อสงไขยกำไรแสนกัปป์ ได้พบพระพุทธเจ้า ๒ ล้าน ๔ หมื่น ๘ พัน ๑ ร้อย ๘ พระองค์ มากกว่าพระวิปจิตัญญูโพธิสัตว์ อันสร้างพระบารมีเป็นสัทธาธิกพุทธเจ้านั้น ๒ เท่า ได้พบพระพุทธเจ้ามากกว่ากัน ๒ เท่า กว่าจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นี้ นานกว่า

นานยิ่งนัก นี้หากว่าด้วยพระองค์ทรงพระมหากรุณาในหมู่สัตว์นั้นมากนักหนา ปรารถนาจะรื้อขนเวไนยสัตว์ทั้งปวงขึ้นจากวัฏฏสงสาร จึงสู้ยากลำบากพระกายด้วยทรงสร้างพระสมติงบารมีพุทธาภินิหาร พุทธการกธรรม แต่ละพระองค์ ๆ นั้นนานกว่านาน กำหนดกาล ๒๐ อสงไขยแสนกัปป์บ้าง ๔๐ อสงไขยแสนกัปป์บ้าง จึงได้ตรัส แต่ละพระองค์ ๆ ถึงเพียงนี้ เตนาหุ โปราณา เหตุนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย จึงได้แต่งตั้งซึ่งนโม เป็นคำรบ ๓ สำหรับจะได้นมัสการซึ่งพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พวก พวกละจบ ๆ ตามที่ได้บรรยายมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

นี่แหละพวกเราเหล่าพุทธบริษัท ผู้ไพบูลย์ด้วยวิจารณปัญญา ชำนาญในการพิจารณา พึงระลึกถึงพึงนอบน้อมในพระคุณแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายให้จงมากเถิดว่า บรรดานรานิกรเราท่านทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งเอากำเนิดมาเวียนว่ายอยู่ในมหรรณพเป็นอเนกแน่น จะนับจะประมาณมิได้นี้ ถ้าหากไม่มีสมเด็จพระผู้ทรงไว้ซึ่งพระอุตสาหะ วิริยภาพอันอุดม ยากยิ่งที่ผู้ใดผู้หนึ่งจะพึงกระทำได้ พระองค์

ผู้สามารถช่วยผ่อนปรนเรือขนพาสัตว์ข้ามสาคร วังวัฏฏ-สงสารแล้ว จะมีผู้ใดบ้างซึ่งสามารถจะนำตัวให้ล่วงพ้นจากภูมิวัฏฏ์ได้ หน้าที่จะพากันเวียนว่ายตายเกิดอากูลมูลหมองอยู่ในทุกข์ทั้ง ๔ มีชาติทุกข์เป็นต้น ย่อมจะได้เสวยทุกขเวทนายวดยิ่งกว่านี้หาที่สุดมิได้ นี่หากว่าสมเด็จพระมหากรุณาสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงพระเมตตาแก่เราท่านทั้งหลายเป็นอเนกปริยายมากนัก พระองค์ทรง พระอุตสาหะทรมานตนก่อสร้างอบรมพระบารมีมาช้านานนับได้ถึง ๒๐ อสงไขยแสนกัปป์เห็นปานฉะนี้ เพราะฉะนั้น ท่านผู้เป็นเมธาวีชน พึงรีบบำเพ็ญกองการกุศล มีการจำแนกแจกทาน การรักษาศีลและการเจริญภาวนา มีการระลึกและการนอบน้อมในพระคุณแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๓ จำพวกมีนัยตามที่ได้บรรยายมาแล้วนั้น บุญราศีโกฏฐาสอันนั้นก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์ การประณามนอบน้อมถึงพระนามแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมมีผลานิสงส์ผลอันยิ่งใหญ่ ตามที่ได้บรรยายมานี้ ฯ

จบบริบูรณ์ตามต้นฉบับเดิม

อยากให้ใคร ไหว้เรา ไหว้เขาก่อน
อยากได้ยิน คำสุนทร ต้องอ่อนหวาน
อยากได้ความ รักใคร่ ไมตรีการ
ต้องเจือจาน ใจสมัคร รักเขาจริง

วรณี สัขฌุกร

เป็นมนุษย์ หรือ เป็นคน ?

เป็นมนุษย์ เป็นได้ เพราะใจสูง
เหมือนหนึ่งยูง มีดี ที่แววขน.
ถ้าใจต่ำ เป็นได้ แต่เพียงคน
ย่อมเสียที ที่ตน ได้เกิดมา.

ใจสะอาด ใจสว่าง ใจสงบ
ถ้ามีครบ ควรเรียก มนุสสา
เพราะทำถูก พูดถูก ทุกเวลา
เปรมปรีดา คืนวัน สุขสันติ์จริง.

ใจสกปรก มืดมัว และร้อนเร่า
ใครมีเข้า ควรเรียก ว่าผีสิง
เพราะพูดผิด ทำผิด จิตประวิง
แต่ในสิ่ง นำตัว กลั้วอบาย.

คิดดูเถิด, ถ้าใคร ไม่อยากตก
จงรีบยก ใจตน รีบขวนขวาย
ให้ใจสูง เสียได้ ก่อนตัวตาย
ก็สมหมาย ที่เกิดมา; อย่าเชือนเอย ฯ

พระพุทธทาส